

Επιπολιτισμός, οικογενειακοί παράγοντες και προσαρμογή μεταναστών εφήβων: Διαχρονική προσέγγιση

Βασίλης Παυλόπουλος & Φρόσω Μόττη-Στεφανίδη
Τομέας Ψυχολογίας, Φ.Π.Ψ., Πανεπιστήμιο Αθηνών

 vpavlop@psych.uoa.gr

Ανακοίνωση στο συμπόσιο *Σχολική και Ψυχολογική Προσαρμογή Μεταναστών Εφήβων: Νεότερα Δεδομένα* (πρόεδρος: Φρόσω Μόττη-Στεφανίδη), *1ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εξελικτικής Ψυχολογίας*, Αθήνα, 29 Μαΐου–1 Ιουνίου 2008.

Ευχαριστίες

Τα εμπειρικά δεδομένα που παρουσιάζονται στην παρούσα ανακοίνωση προέρχονται από έρευνα που χρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα ΕΠΕΑΕΚ II-ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ της Ευρωπαϊκής Ένωσης (επιστ. υπεύθυνη: Καθ. Φρόσω Μόττη-Στεφανίδη) και από εθνικούς πόρους.

Ευχαριστίες εκφράζονται προς τα μέλη της ομάδας AStRA (Athena Studies of Resilient Adaptation), τους διευθυντές των σχολείων, τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές που συμμετείχαν στην έρευνα.

MINISTRY OF NATIONAL EDUCATION
AND RELIGIOUS AFFAIRS

MANAGING AUTHORITY OF OPERATIONAL
PROGRAMME "EDUCATION AND INITIAL
VOCATIONAL TRAINING"

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΤΑΜΕΙΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΡΥΦΗ
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης

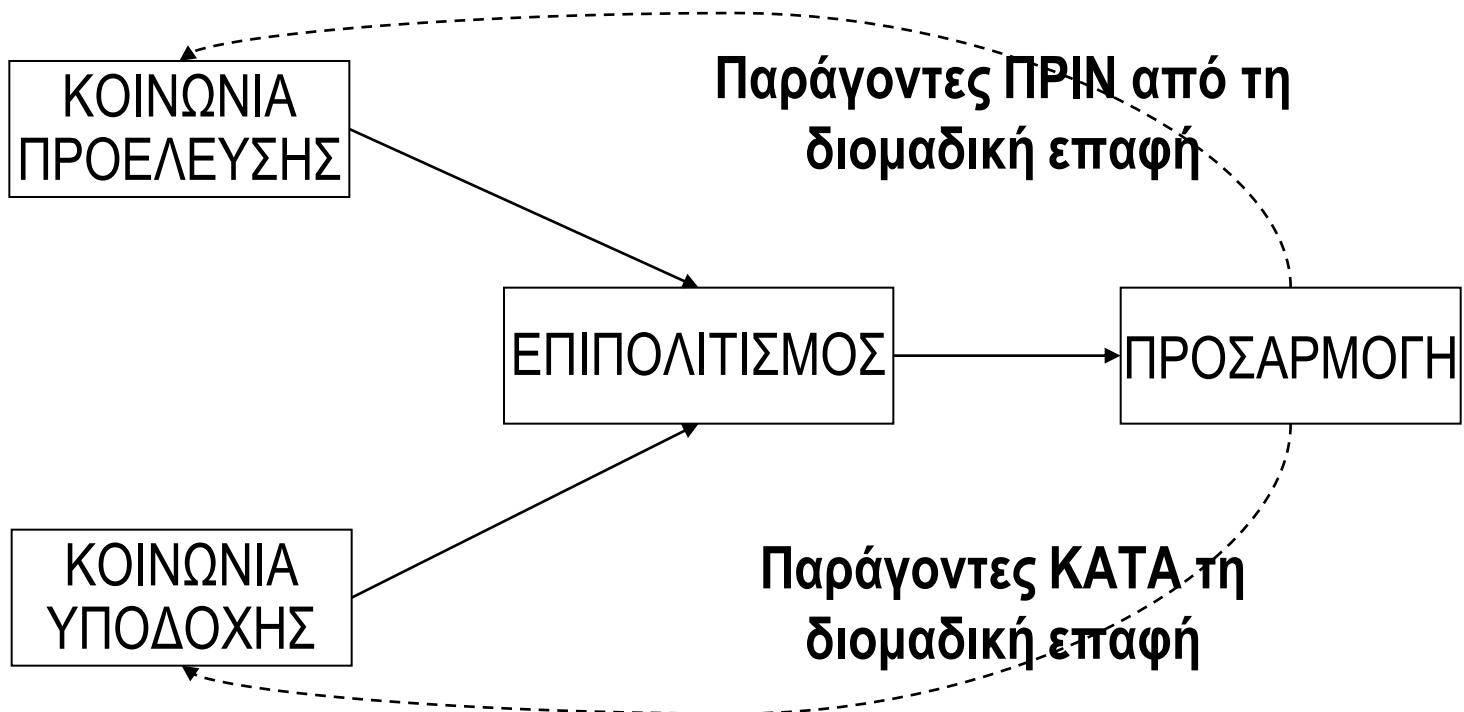
Γενικός σκοπός

- Η μελέτη του επιπέδου προσαρμογής των μεταναστών και παλιννοστούντων εφήβων, συγκριτικά με τους Έλληνες γηγενείς, όσον αφορά τον ψυχολογικό και τον κοινωνικο-πολιτισμικό τομέα.
- Ο εντοπισμός παραγόντων που διευκολύνουν ή, αντίθετα, παρεμποδίζουν την προσαρμογή των μεταναστών εφήβων.
- Η αξιοποίηση των παραπάνω στο σχεδιασμό και την επεξεργασία μοντέλων παρέμβασης.

Μοντέλο επιπολιτισμού (Berry, 1997, 2006)

Ομαδικό επίπεδο

Ατομικό επίπεδο

- **Διάρκεια της επαφής** • Στρατηγικές • Πόροι • Στάσεις • Πρόσληψη διάκρισης

Τρόποι μελέτης της διάρκειας παραμονής στη χώρα υποδοχής (Berry, 2008)

- **Συγχρονικές έρευνες:**
  - ☞ Αυτοαναφορά της διάρκειας παραμονής
  - ☞ Σύγκριση πρώτης – δεύτερης γενιάς
- **Διαχρονικές έρευνες:**
  - ☞ Σύγκριση επαναληπτικών / διαδοχικών μετρήσεων
  - ☞ Πρόβλεψη της μελλοντικής έκβασης από τις αρχικές μετρήσεις

Έφηβοι μετανάστες: Μια ομάδα με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά

- Η διπλή πρόκληση της **διαπολιτισμικής επαφής** παράλληλα με την επίτευξη σημαντικών **αναπτυξιακών στόχων** (Sam & Oppedal, 2002).
- Τα **κίνητρα** της μετανάστευσης (Berry, 1997, 2006). Συνήθως, ακούσια μετακίνηση για τους εφήβους.
- Η **διελκυστίνδα** των φορέων κοινωνικοποίησης: ανάμεσα στην οικογένεια (*πολιτισμική διατήρηση*) και το σχολείο (*πολιτισμική αλλαγή*) (π.χ. Ward et al., 2001).
- Το «παράδοξο της μετανάστευσης» και τα αντιφατικά ευρήματα (Sam et al., 2008).

Έφηβοι μετανάστες: Ελληνική πραγματικότητα

- Αύξηση του αριθμού μεταναστών μαθητών στην Α/θμια & Β/θμια εκπαίδευση (Γκότοβος & Μάρκου, 2004). Σχεδόν τα δύο τρίτα των μεταναστών μαθητών προέρχονται από την Αλβανία (ΚΕΕ, 2005).
- Δυσκολίες προσαρμογής των μεταναστών μαθητών όσον αφορά τον ακαδημαϊκό τομέα, αλλά όχι σε ψυχολογικό επίπεδο (Motti-Stefanidi et al., 2008a,b).
- Ενδείξεις αρνητικής στάσης των φορέων της σχολικής κοινότητας απέναντι στη φοίτηση μεταναστών μαθητών στα ελληνικά σχολεία (Dimakos & Tasiopoulou, 2003).

Ερευνητικοί στόχοι και υποθέσεις

- Πώς εξελίσσονται διαχρονικά οι διεργασίες επιπολιτισμού των μεταναστών και παλιννοστούντων εφήβων;
  - ☞ Αναμένεται ενίσχυση του προσανατολισμού προς την ευρύτερη κοινωνία και αποδυνάμωση του προσανατολισμού προς την ομάδα των συμπατριωτών (Berry et al., 2006).
- Πώς διαμορφώνεται διαχρονικά το επίπεδο προσαρμογής των μεταναστών και παλιννοστούντων εφήβων;
  - ☞ Αναμένεται χαμηλότερη ακαδημαϊκή επάρκεια και λιγότερο θετική οικογενειακή προσαρμογή, συγκριτικά με τους Έλληνες εφήβους (Berry, 2006).

Ερευνητικοί στόχοι και υποθέσεις

- Ποιοι παράγοντες συνδέονται με θετική προσαρμογή των μεταναστών και παλιννοστούντων εφήβων;
  - ☞ Επικέντρωση στη σχολική επάρκεια (ομαλή φοίτηση έναντι σχολικής αποτυχίας / διαρροής).
  - ☞ Αναμένεται ότι ορισμένοι αναπτυξιακοί παράγοντες (π.χ. ηλικία, οικογενειακές σχέσεις) θα επιδρούν με παρόμοιο τρόπο σε μετανάστες και γηγενείς εφήβους.
  - ☞ Όσον αφορά τις διεργασίες επιπολιτισμού, ο προσανατολισμός προς την ευρύτερη κοινωνία αναμένεται να συνδέεται με θετική έκβαση, ενώ ο προσανατολισμός προς την εθνική ομάδα με αρνητική (Motti-Stefanidi et al., 2008).

Συμμετέχοντες (8 Γυμνάσια της Αττικής, N=790)

	T1 (Α')	T2 (Β')	T3 (Γ')	T1-T3
Αλβανοί	182	179	163	131
Πόντιοι	158	164	133	133
Έλληνες	362	362	338	318
1η γενιά	198	197	170	142
2η γενιά	142	146	126	122
Αγόρια	369	371	332	296
Κορίτσια	333	334	312	286
Σύνολο	702	705	634	582

Μετρήσεις συναφείς με τον επιπολιτισμό

- Πολιτισμικός προσανατολισμός (Nguyen & von Eye, 2002)
  - ☞ Προς την εσω-ομάδα (συμπατριώτες)
(11 προτάσεις, $\alpha=0,90$)
  - ☞ Προς την εξω-ομάδα (Έλληνες)
(11 προτάσεις, $\alpha=0,89$)
- Εθνική ταυτότητα (Phinney, 1992)
  - ☞ Αίσθηση του ανήκειν
(7 προτάσεις, $\alpha=0,83$)

Μετρήσεις της σχολικής προσαρμογής

- Αξιολόγηση από τους εκπαιδευτικούς
  - ☞ Σχολική βαθμολογία
(Μ.Ο. όρος 5 μαθημάτων, $\alpha=0,95$)
- Αξιολόγηση από τους συμμαθητές
  - ☞ Κοινωνιομετρικό τεστ δημοτικότητας
(θετικές κατονομασίες – αρνητικές κατονομασίες)
- Ατομική συμπεριφορά των εφήβων
  - ☞ Αριθμός απουσιών κατά το Α' τρίμηνο
(με βάση τα σχολικά αρχεία)

Μετρήσεις της οικογενειακής προσαρμογής

■ Αναφορές των εφήβων

- ☞ Οικογενειακή συνοχή (FACES II. Olson et al., 1982)
(15 προτάσεις, $\alpha=0,84$, π.χ. «κάνουμε πράγματα μαζί»)
- ☞ Οικογενειακή προσαρμοστικότητα (FACES II)
(15 προτ., $\alpha=0,80$, π.χ. «κάνουμε δουλειές εκ περιτροπής»)
- ☞ Συγκρούσεις γονέων-εφήβου (Μόττη-Στεφανίδη & συν.)
(14 προτάσεις, $\alpha=0,80$)

■ Αναφορές των εκπαιδευτικών

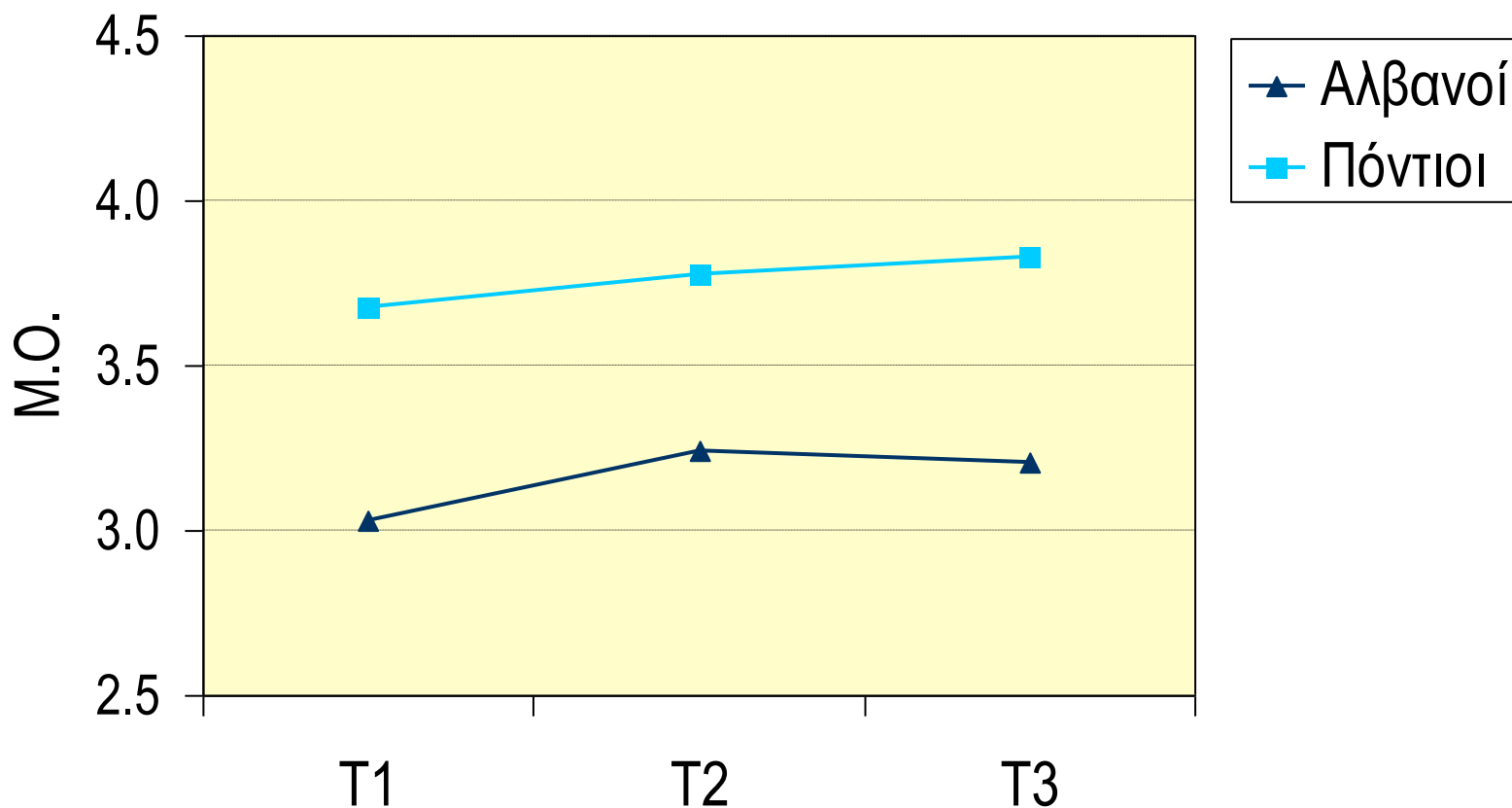
- ☞ Γονεϊκή εμπλοκή στη σχολική φοίτηση
(4 προτάσεις, $\alpha=0,96$)

Ευρήματα

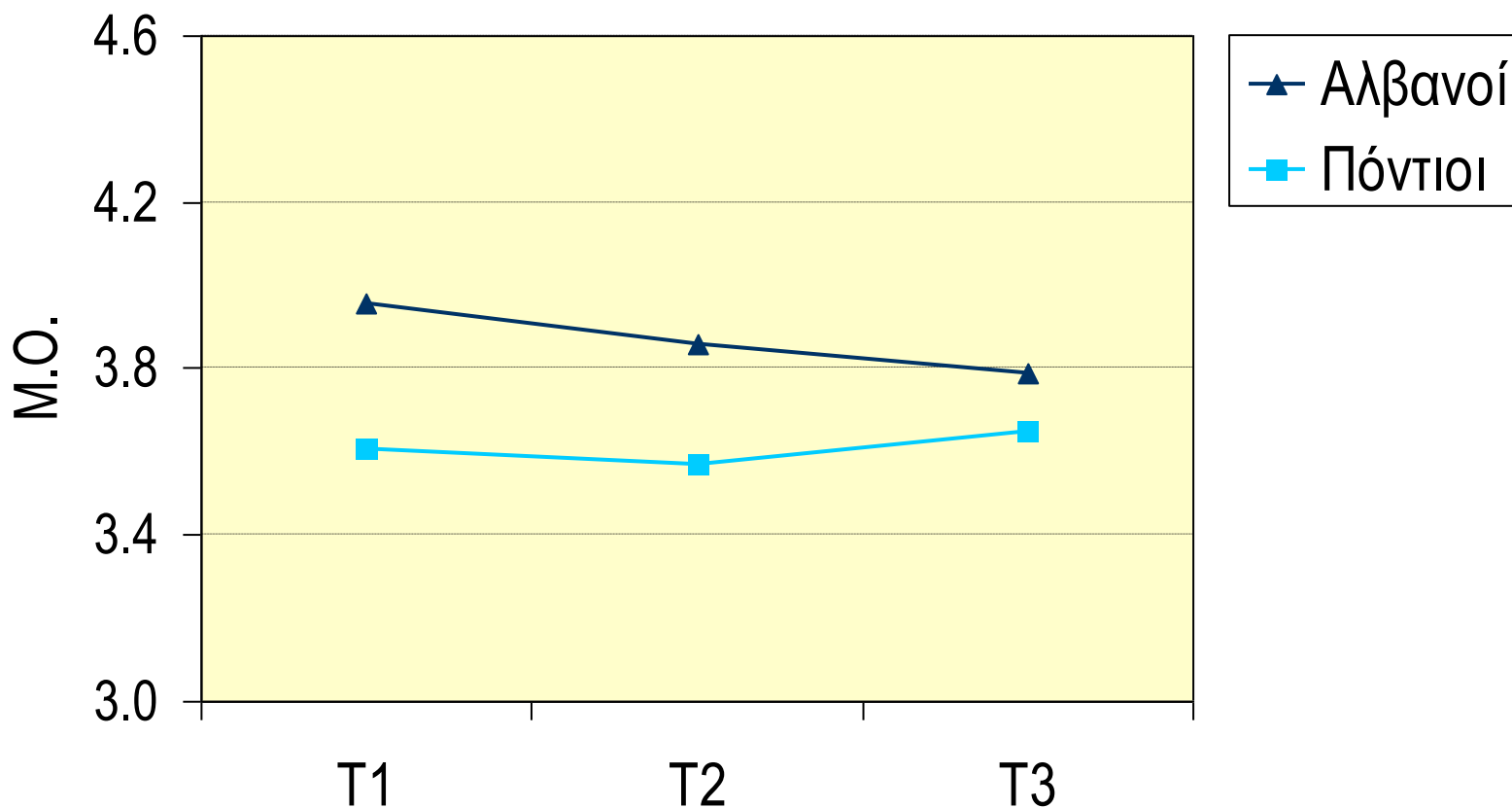
- Διαχρονική μελέτη των διεργασιών επιπολιτισμού των μεταναστών και παλιννοστούντων εφήβων

Επαναληπτικές μετρήσεις του προσανατολισμού προς τους συμπατριώτες

μέτρηση [T1–T3]: $p=0,012$ | εθν.ομάδα X μέτρηση: σ.α. | εθν.ομάδα: $p<0,001$

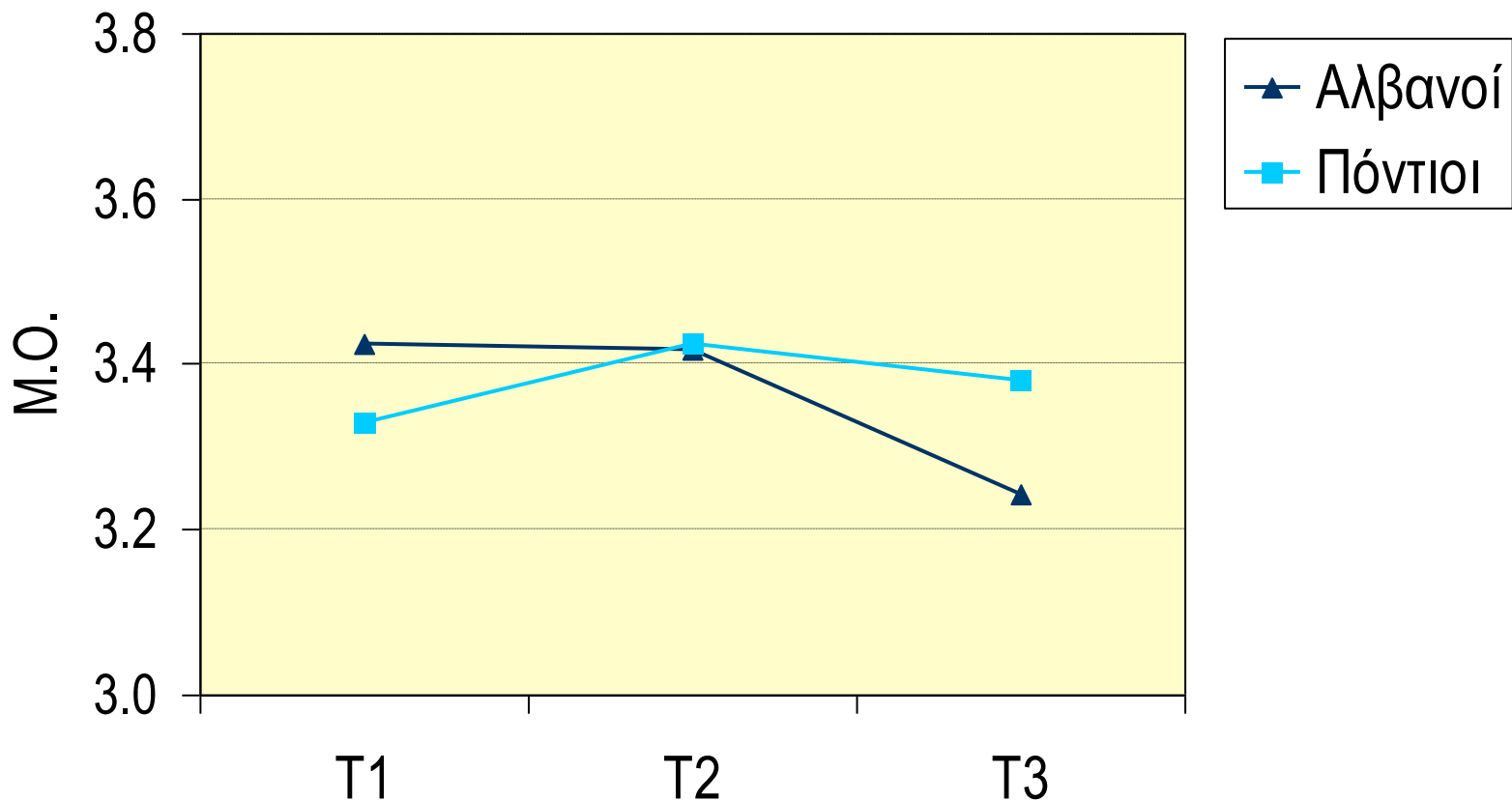
Επαναληπτικές μετρήσεις του προσανατολισμού προς τους Έλληνες

μέτρηση [T1–T3]: σ.α. | εθν.ομάδα X μέτρηση: σ.α. | εθν.ομάδα: $p=0,013$

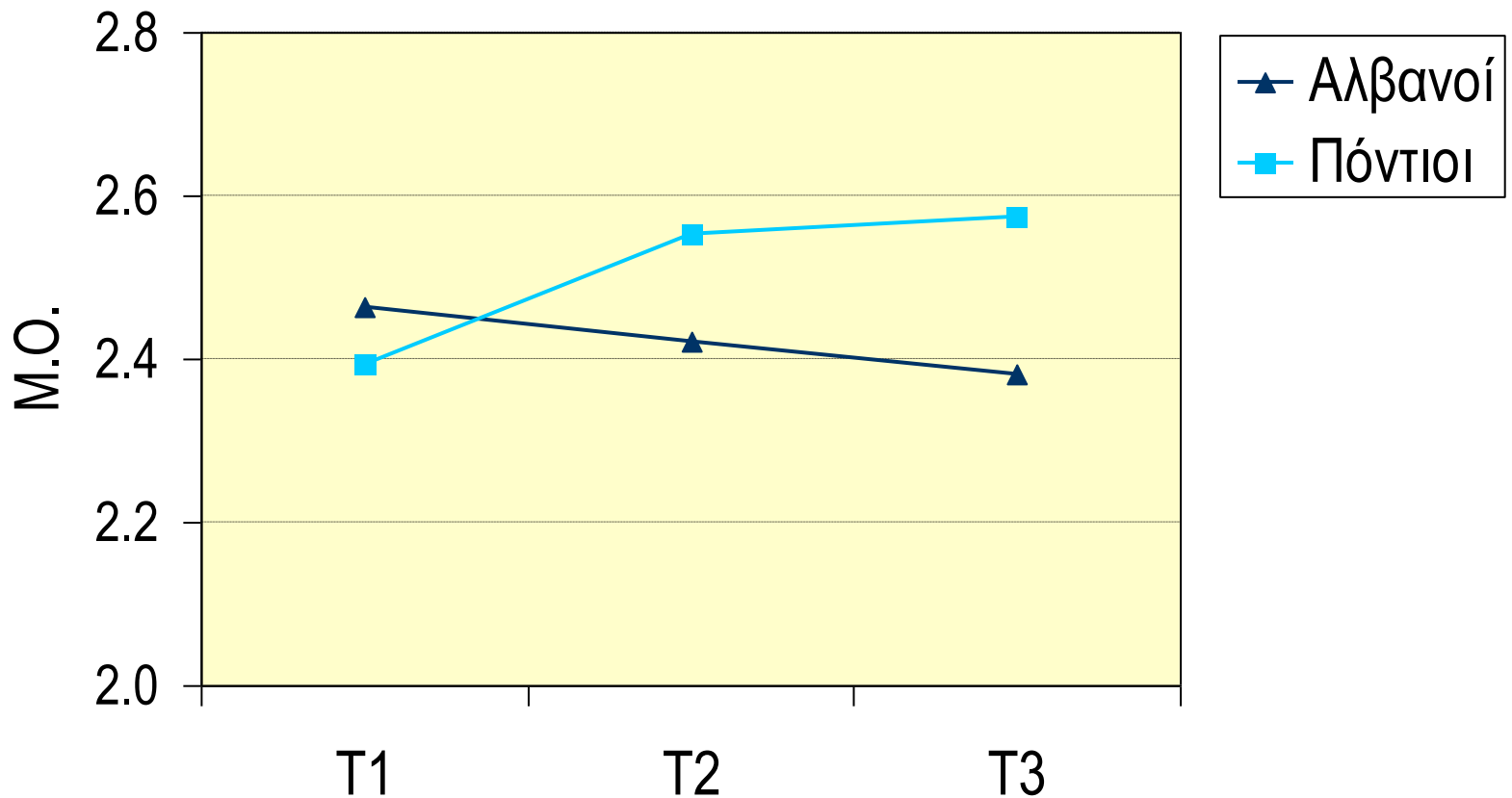

Επαναληπτικές μετρήσεις της εθνικής ταυτότητας (αίσθηση του ανήκειν)

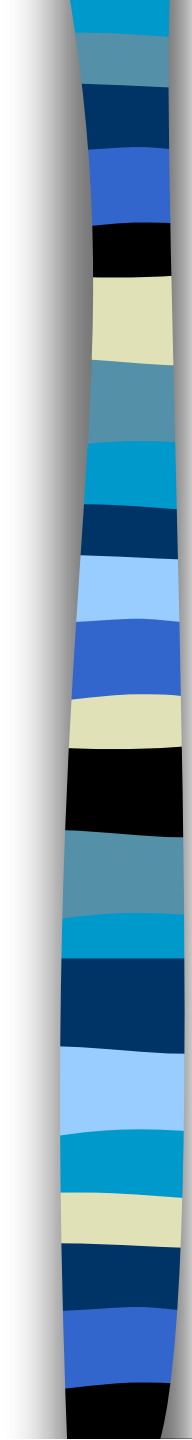

μέτρηση [T1–T3]: $p=0,027$ | εθν.ομάδα X μέτρηση: $p=0,029$ | εθν.ομάδα: σ.α.

Επαναληπτικές μετρήσεις της εθνικής ταυτότητας (εξερεύνηση)

μέτρηση [T1–T3]: σ.α. | εθν.ομάδα X μέτρηση: $p=0,026$ | εθν.ομάδα: σ.α.

Συμπεράσματα από τη διαχρονική μελέτη των διεργασιών επιπολιτισμού

Εντός διαστήματος τριών ετών:

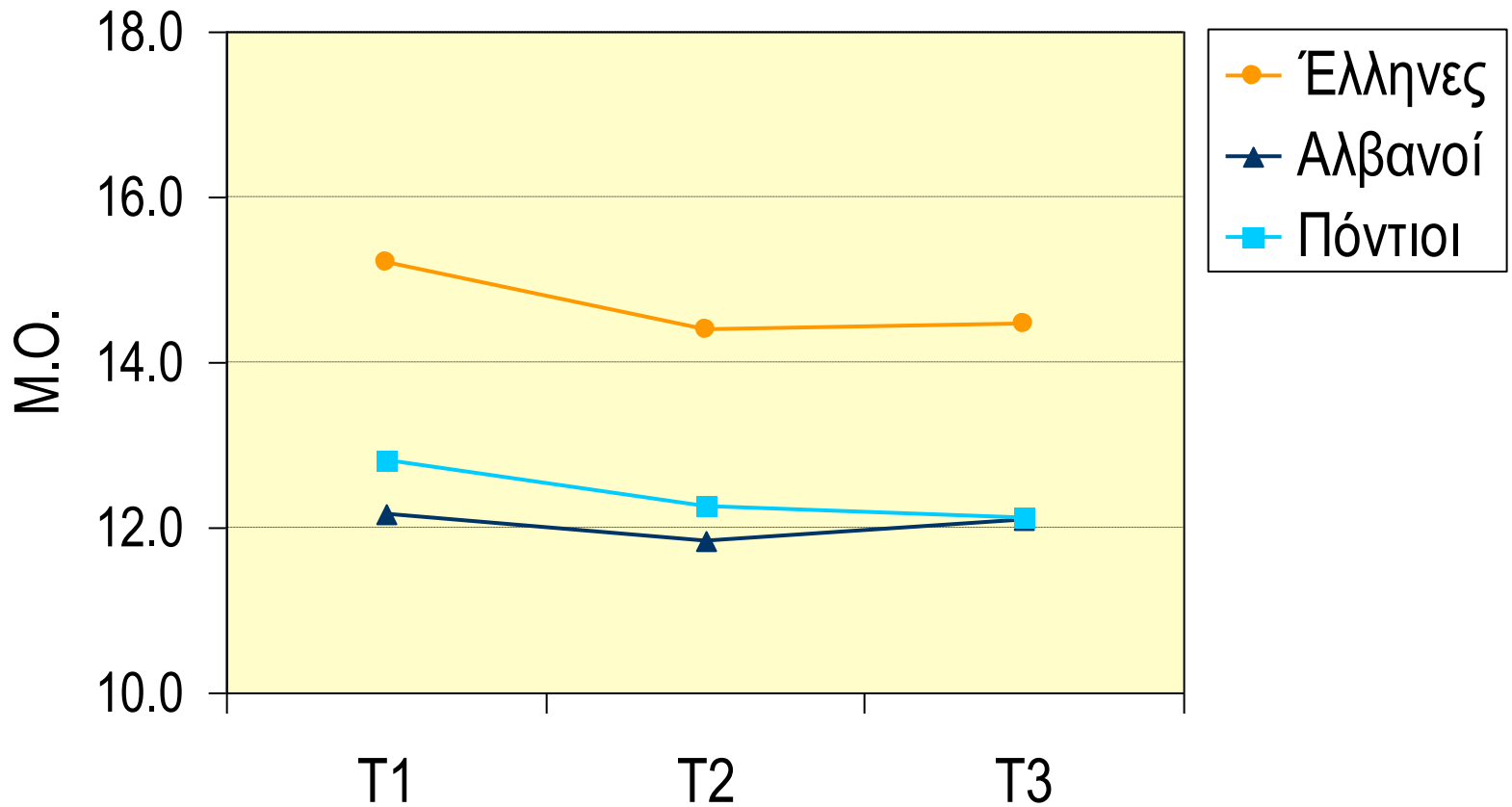
- Ενισχύονται οι σχέσεις των **εφήβων από την Αλβανία** με τους συμπατριώτες, αλλά συγχρόνως υποχωρεί η ταύτιση με την εθνική τους ομάδα.
- Ο προσανατολισμός των **Ποντίων εφήβων** προς τους συμπατριώτες συνοδεύεται από ενίσχυση της εθνικής τους ταυτότητας.
- Οι σχέσεις και των δύο ομάδων με τους Έλληνες παραμένουν σχεδόν στάσιμες (ελαφρώς πτωτική τάση για τους Αλβανούς, ελαφρώς αυξητική για τους Ποντίους).

Ευρήματα

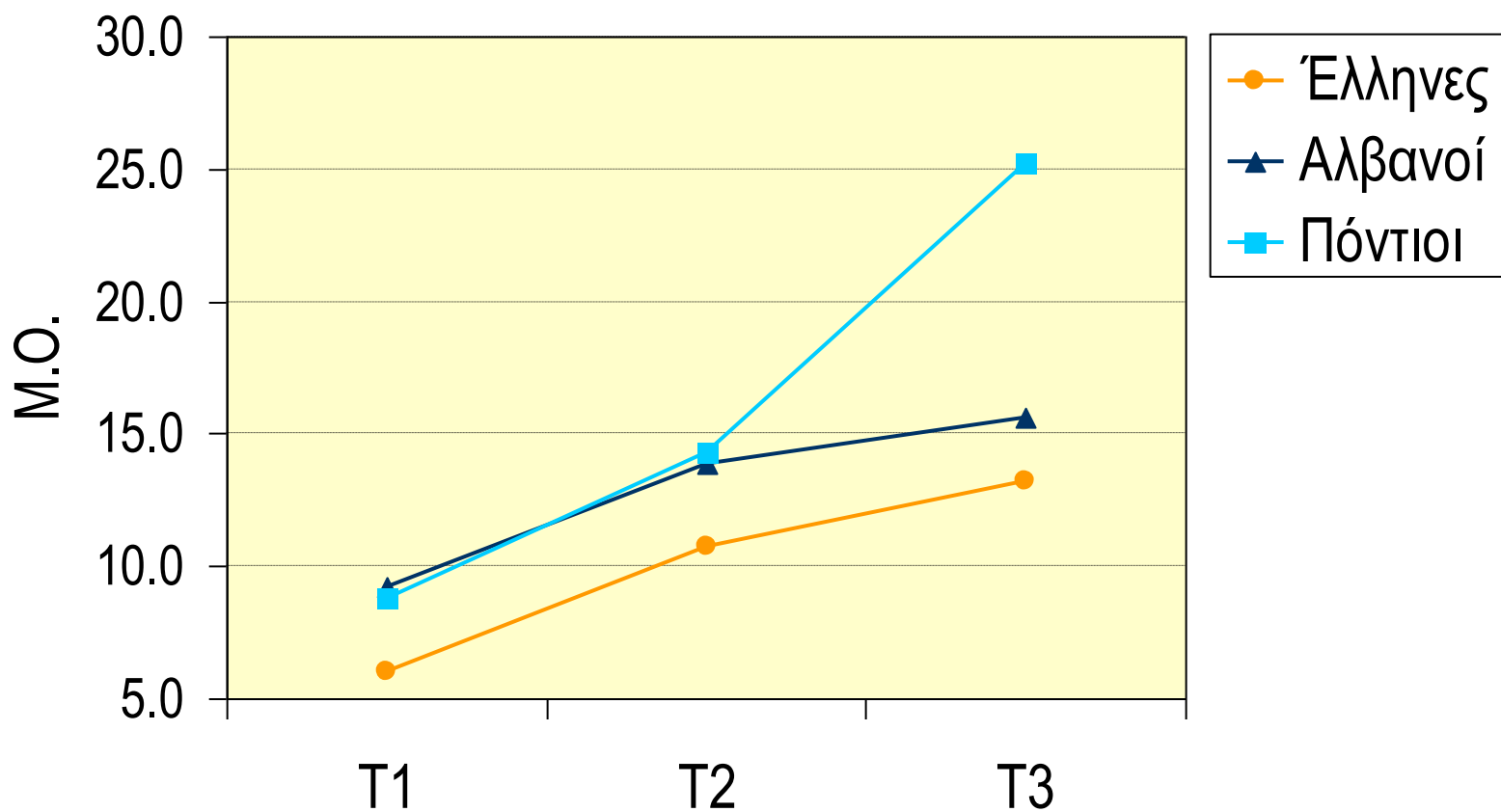
- Διαχρονική μελέτη της σχολικής προσαρμογής των μεταναστών και παλιννοστούντων εφήβων

Επαναληπτικές μετρήσεις της σχολικής επίδοσης

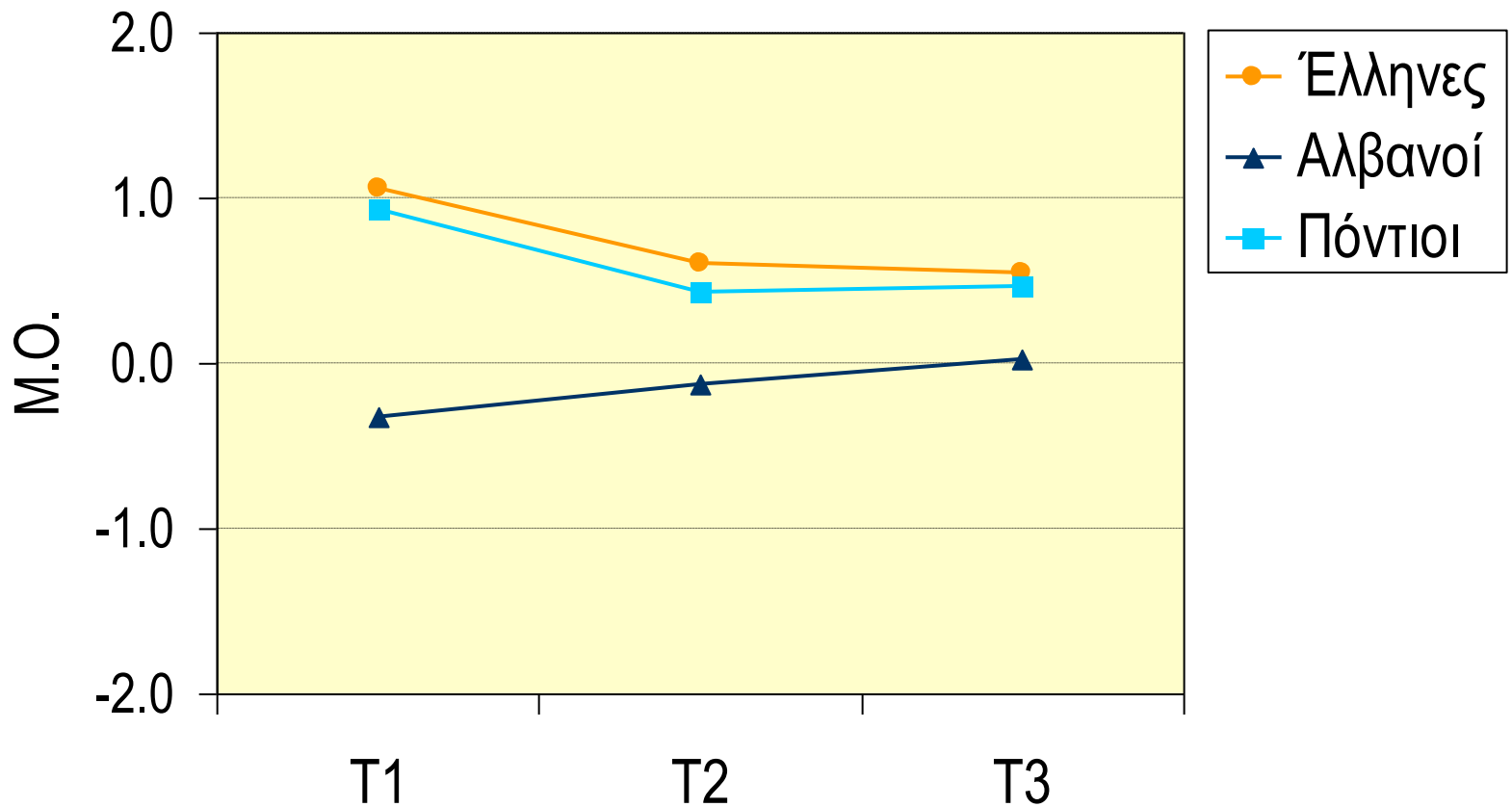
μέτρηση [T1-T3]: $p < 0,001$ | εθν.ομάδα X μέτρηση: $p = 0,001$ | εθν.ομάδα: $p < 0,001$

Επαναληπτικές μετρήσεις των απουσιών από το σχολείο

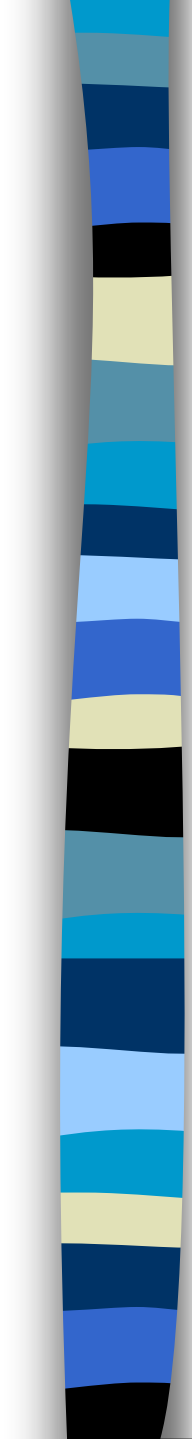

μέτρηση [T1-T3]: $p < 0,001$ | εθν.ομάδα X μέτρηση: $p < 0,001$ | εθν.ομάδα: $p < 0,001$

Επαναληπτικές μετρήσεις της δημοτικότητας μεταξύ των συμμαθητών

μέτρηση [T1–T3]: σ.α. | εθν.ομάδα X μέτρηση: σ.α. | εθν.ομάδα: $p=0,023$

Συμπεράσματα από τη διαχρονική μελέτη της σχολικής προσαρμογής

Εντός διαστήματος τριών ετών:

- Οι **μαθητές από την Αλβανία** κινούνται σε χαμηλά επίπεδα σχολικής επίδοσης και δημοτικότητας, ενώ αυξάνεται ο αριθμός των απουσιών τους.
- Οι **Πόντιοι μαθητές** εμφανίζουν σταθερότητα όσον αφορά την (χαμηλή) επίδοσή τους και την (υψηλή) δημοτικότητα μεταξύ των συμμαθητών, ενώ αυξάνεται σημαντικά ο αριθμός των απουσιών τους.
- Συγκριτικά, **οι Έλληνες έφηβοι** εμφανίζουν θετικότερη σχολική προσαρμογή από τους μετανάστες και τους παλιννοστούντες συμμαθητές τους.

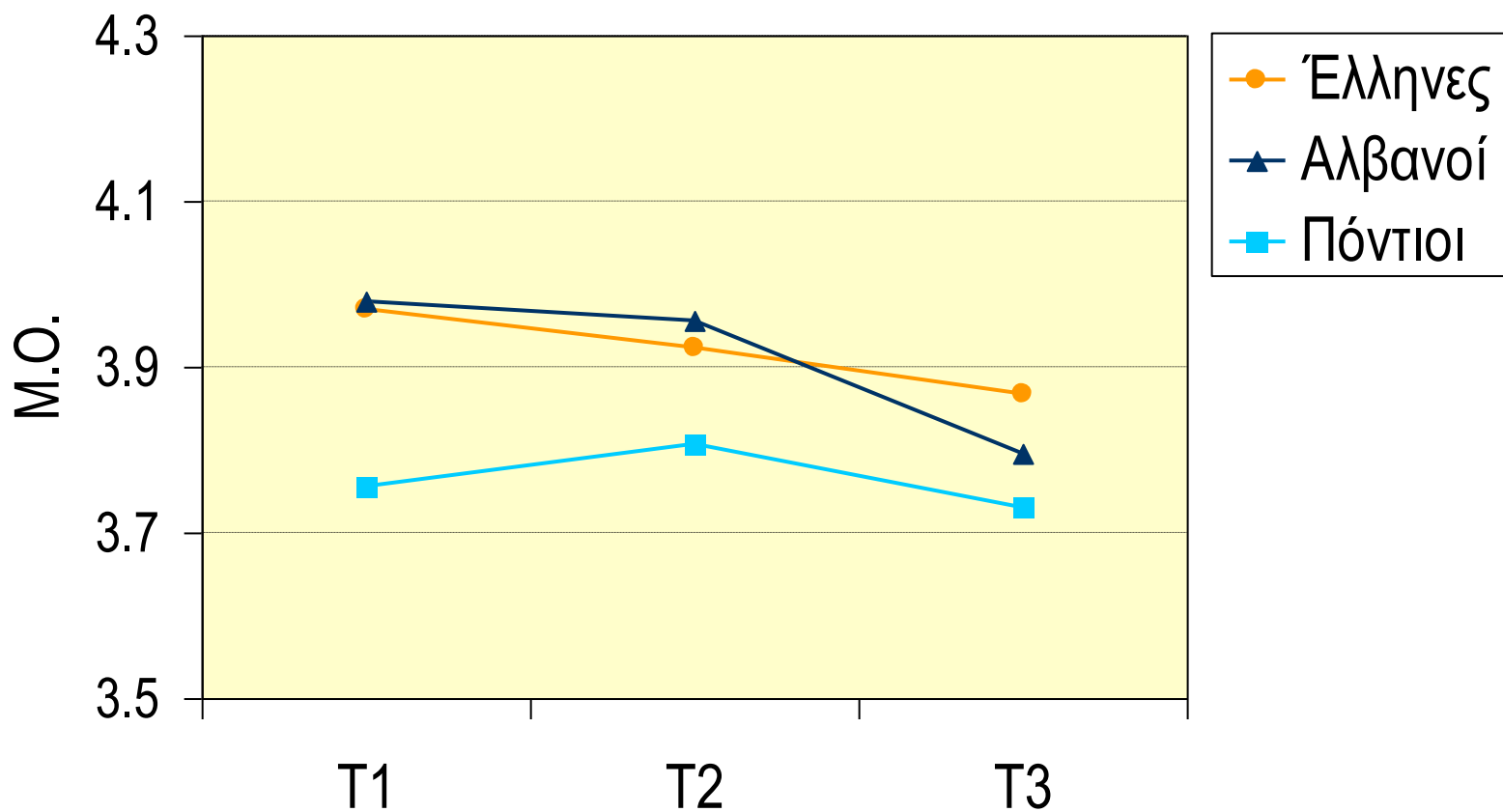

Ευρήματα

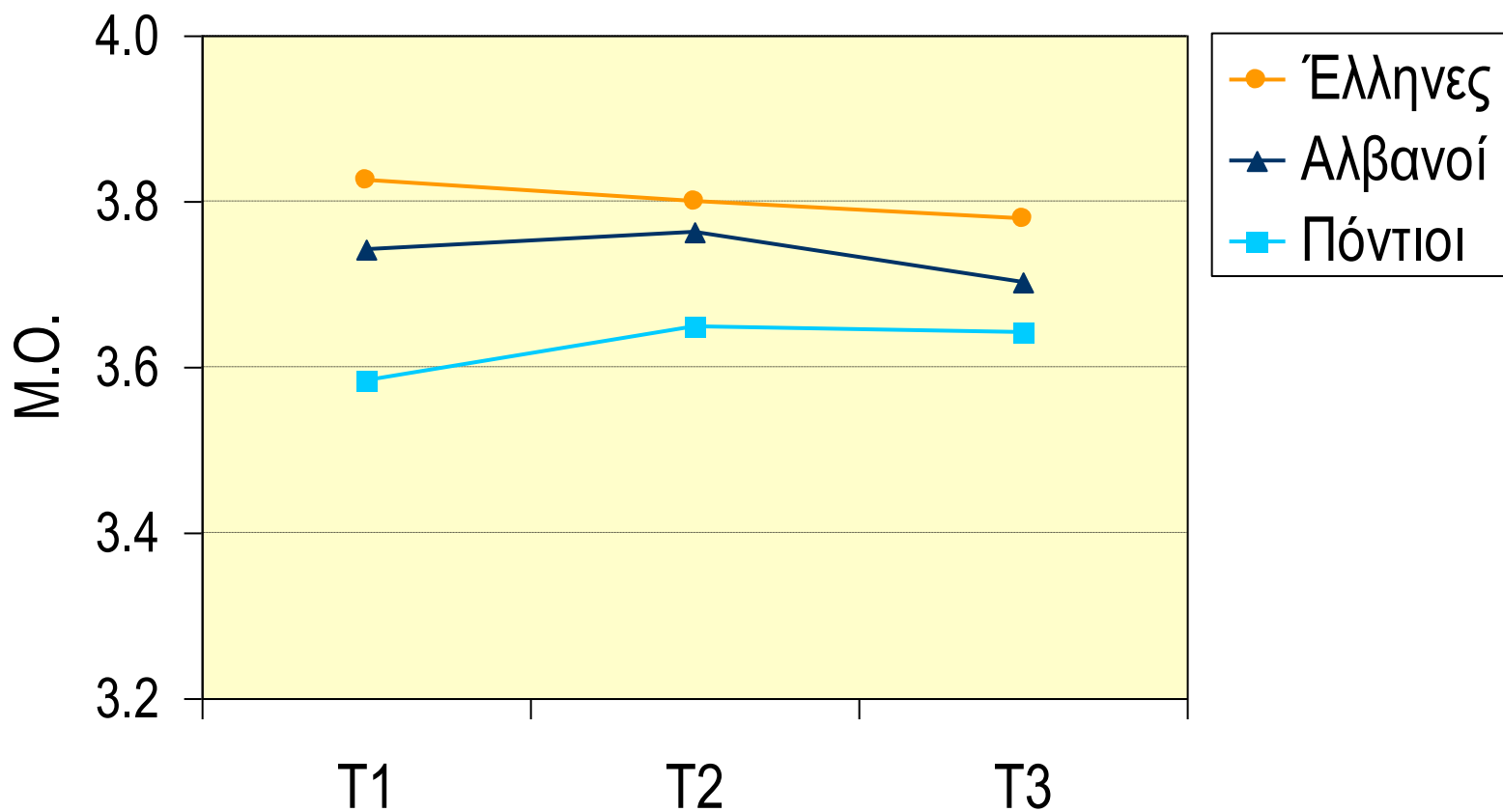
- Διαχρονική μελέτη της οικογενειακής προσαρμογής των μεταναστών και παλιννοστούντων εφήβων

Επαναληπτικές μετρήσεις της οικογενειακής συνοχής

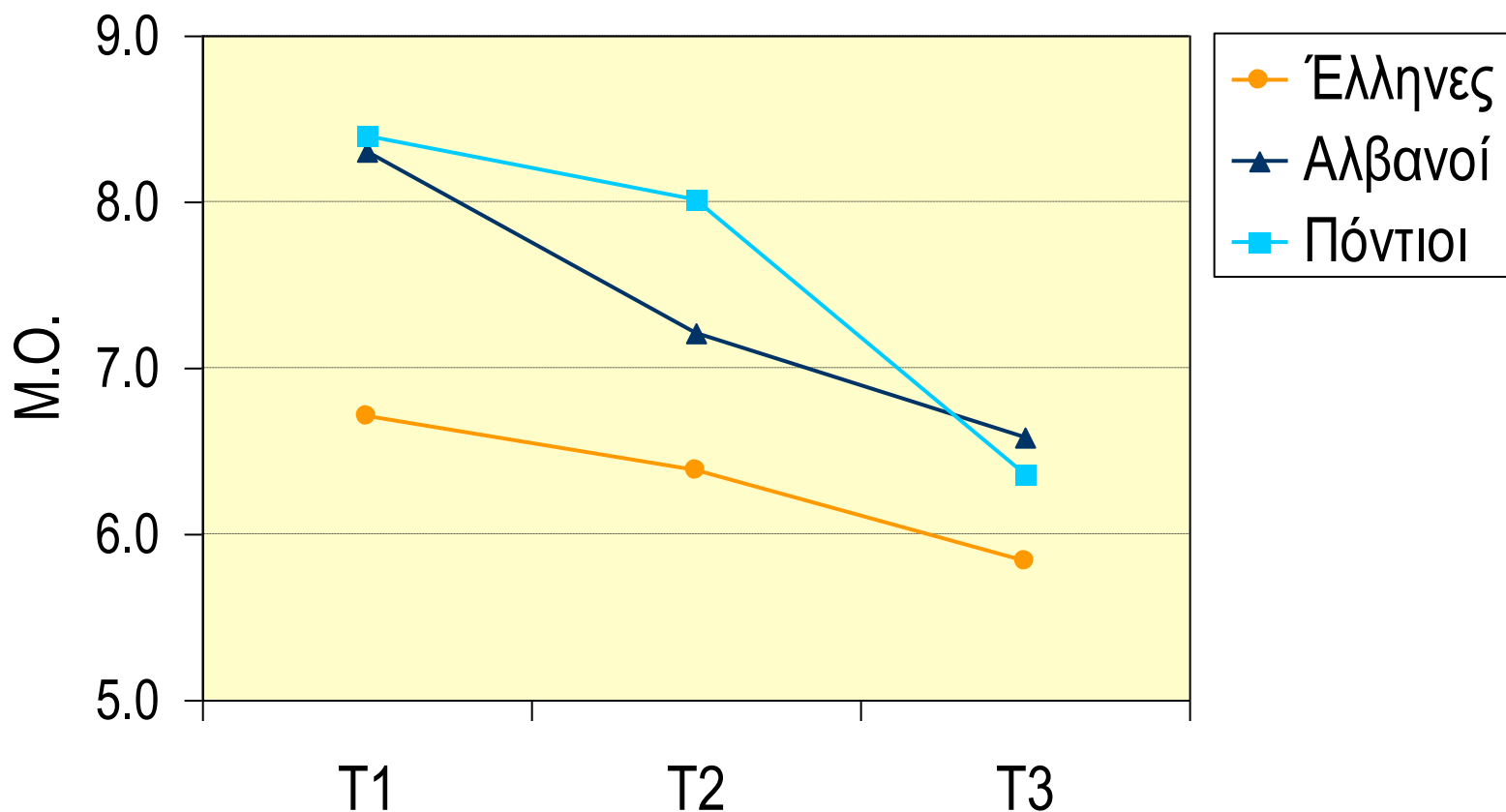
μέτρηση [T1-T3]: $p < 0,001$ | εθν.ομάδα X μέτρηση: σ.α. | εθν.ομάδα: $p = 0,014$

Επαναληπτικές μετρήσεις της οικογενειακής προσαρμοστικότητας

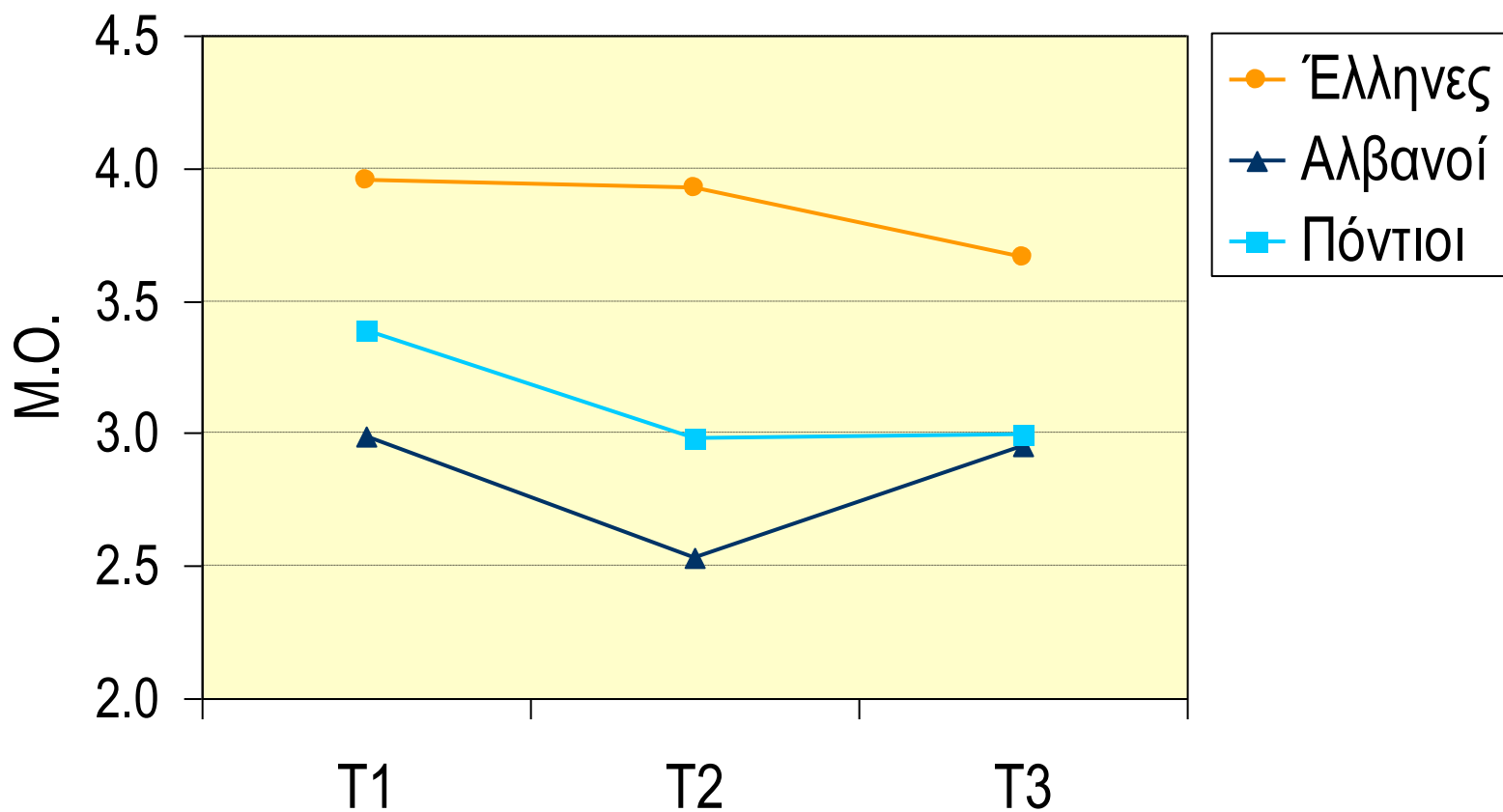
μέτρηση [T1–T3]: σ.α. | εθν.ομάδα X μέτρηση: σ.α. | εθν.ομάδα: $p=0,002$

Επαναληπτικές μετρήσεις της συχνότητας συγκρούσεων γονέων-εφήβων

μέτρηση [T1–T3]: $p < 0,001$ | εθν.ομάδα X μέτρηση: σ.α. | εθν.ομάδα: $p = 0,008$

Επαναληπτικές μετρήσεις της γονεϊκής εμπλοκής στη σχολική φοίτηση

μέτρηση [T1–T3]: $p=0,001$ | εθν.ομάδα X μέτρηση: $p=0,005$ | εθν.ομάδα: $p<0,001$

Συμπεράσματα από τη διαχρονική μελέτη της οικογενειακής προσαρμογής

Εντός διαστήματος τριών ετών:

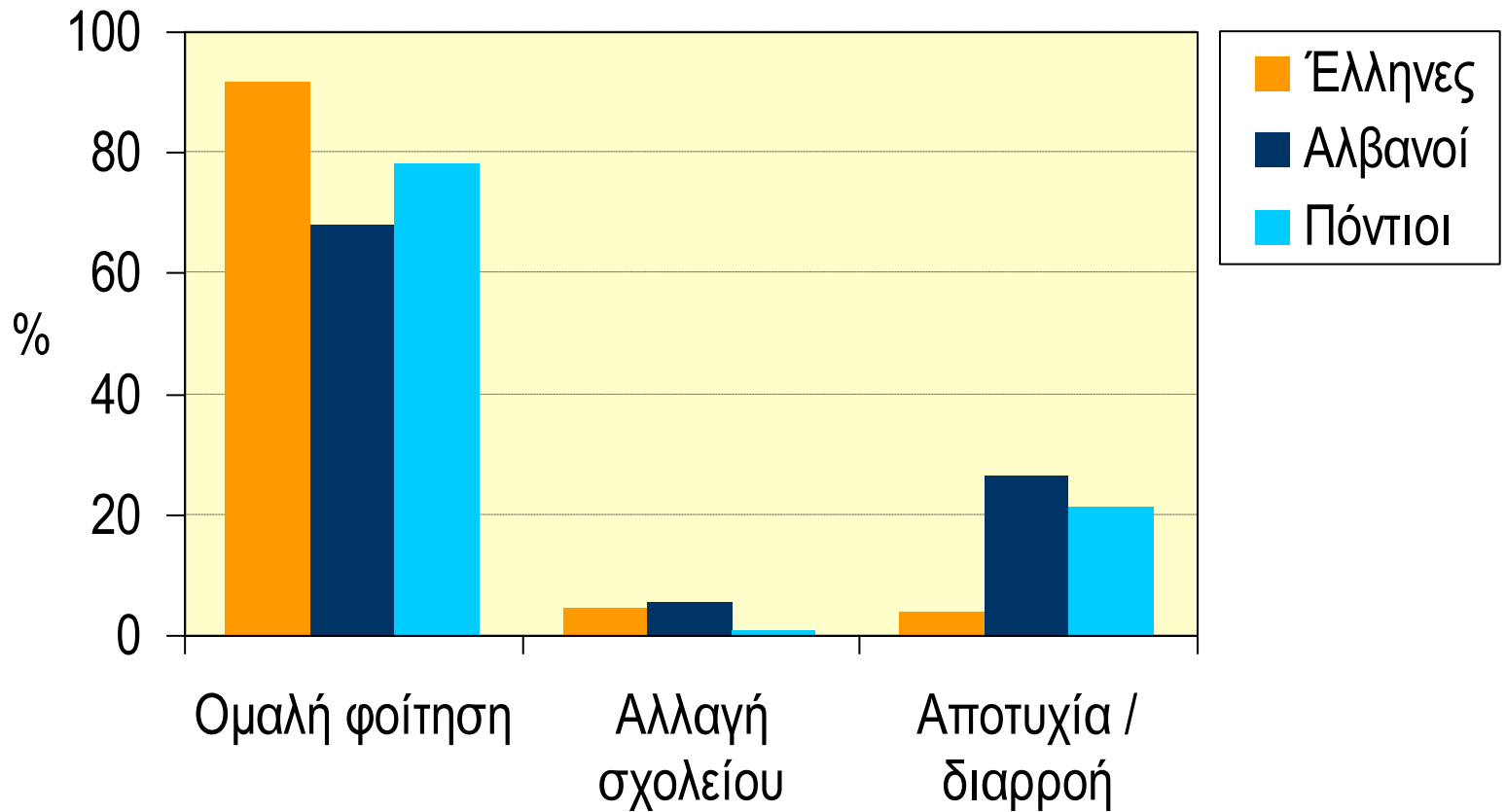
- **Και στις τρεις ομάδες** μειώνεται ελαφρώς η οικογενειακή συνοχή και η εμπλοκή των γονέων με το σχολείο, ενώ τείνει να παραμένει σταθερή η οικογενειακή προσαρμοστικότητα. Σαφή πτωτική τάση παρουσιάζει η συχνότητα συγκρούσεων γονέων-εφήβων.
- Σε όλες τις παραπάνω μετρήσεις οι οικογένειες **μεταναστών και παλιννοστούντων** εμφανίζουν χαμηλότερα επίπεδα οικογενειακής προσαρμογής, συγκριτικά με τις οικογένειες των Ελλήνων εφήβων.

Ευρήματα

- Έκβαση της σχολικής φοίτησης των μεταναστών και παλιννοστούντων εφήβων ($T1 \rightarrow T2, T3$)

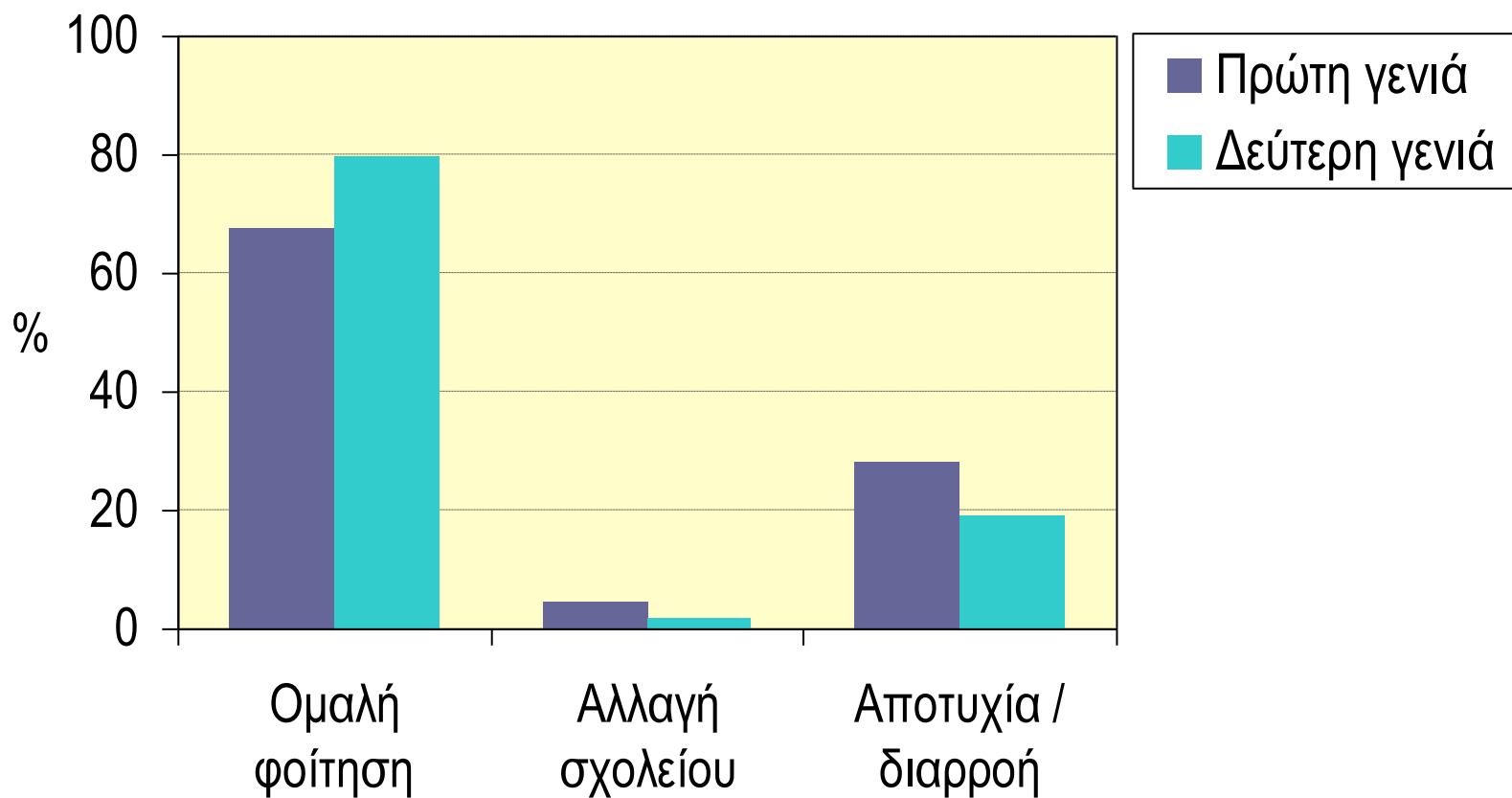
Έκβαση της σχολικής φοίτησης ως προς την εθνική ομάδα

$\chi^2(4, n=651)=64,15, p < 0,001$

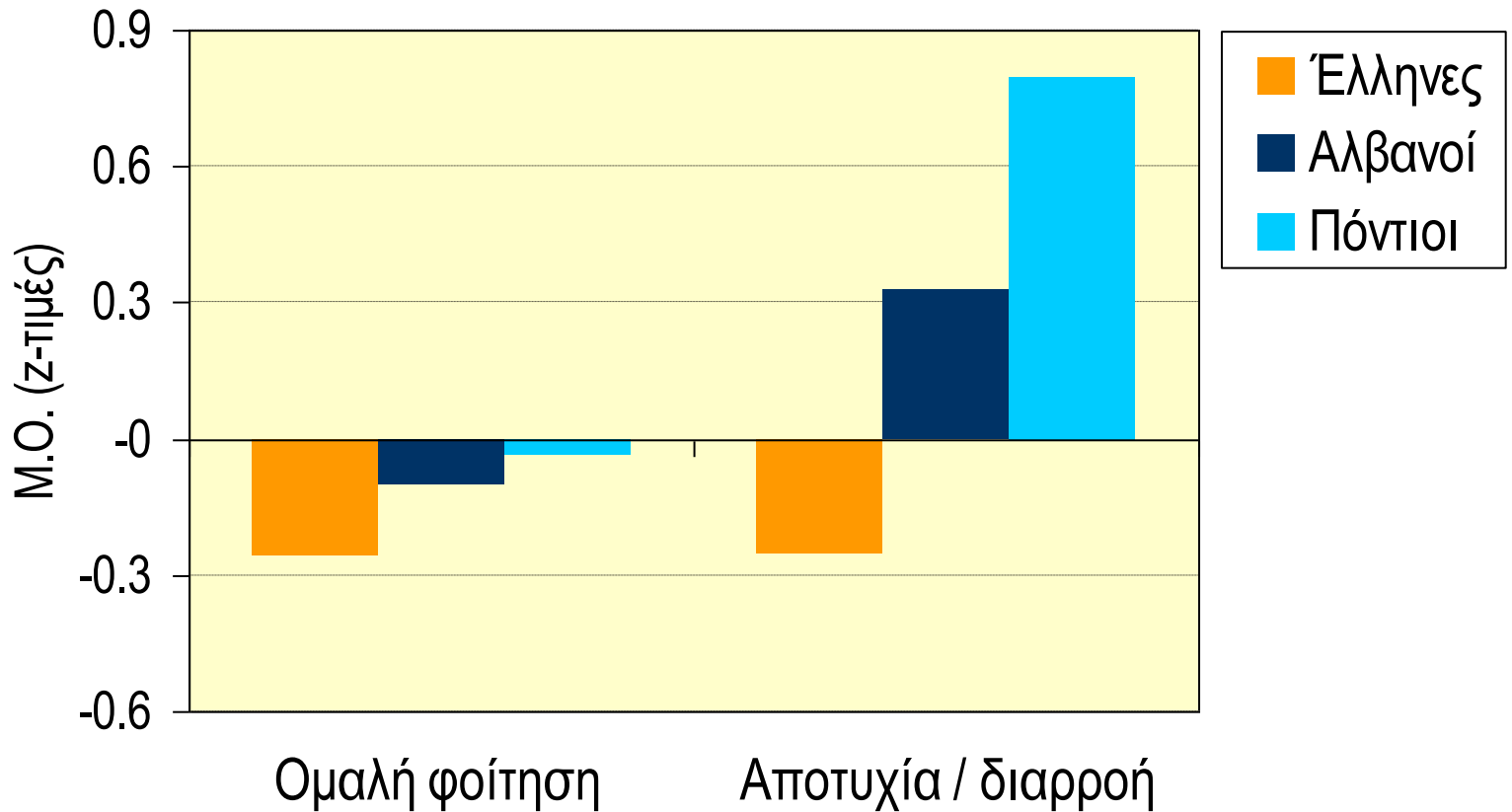

Έκβαση της σχολικής φοίτησης ως προς τη γενιά μετανάστευσης

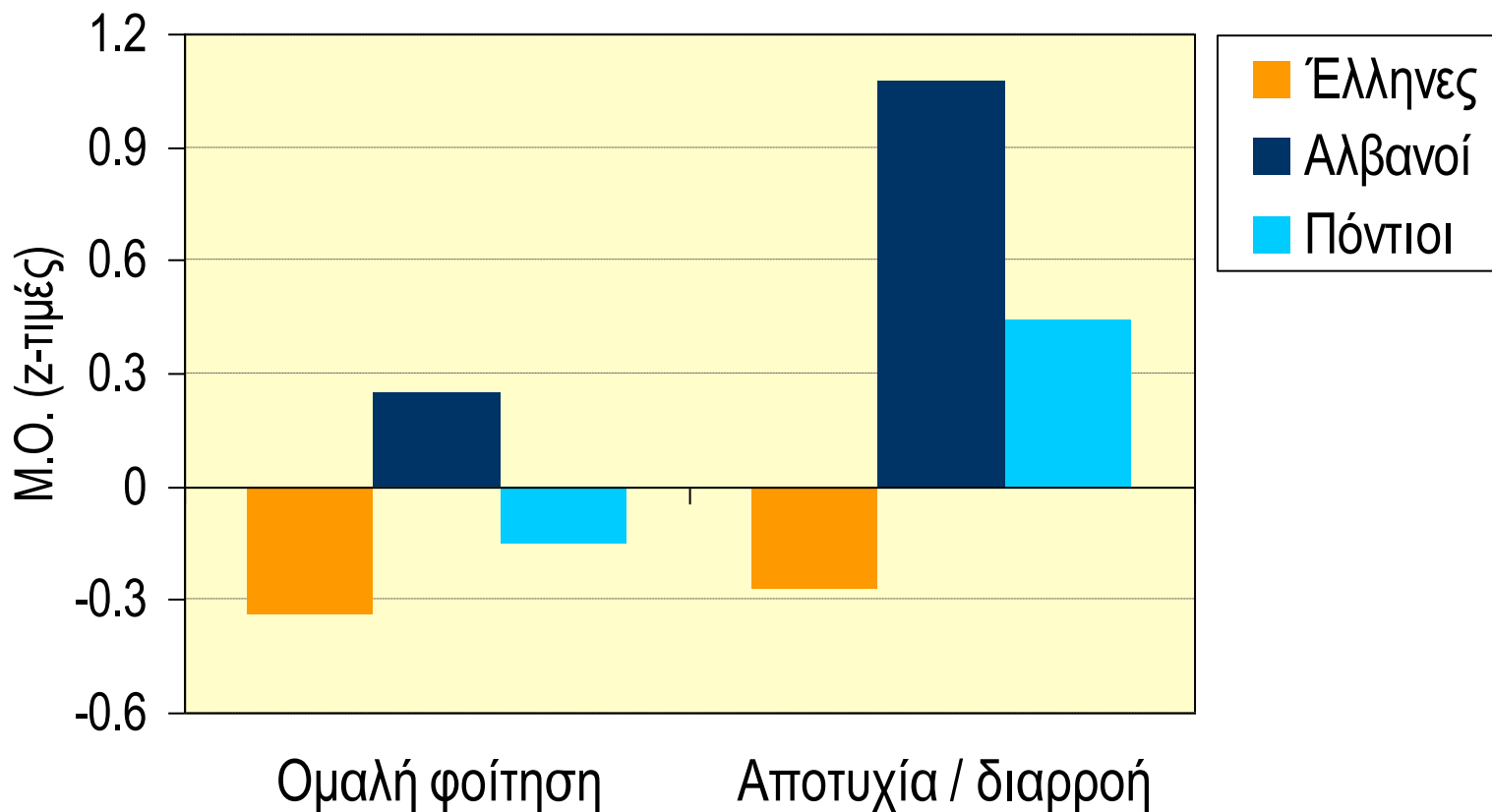
$\chi^2(2, n=312)=6,48, p = 0,039$

Αριθμός απουσιών (T1) ως προς την έκβαση της σχολικής φοίτησης

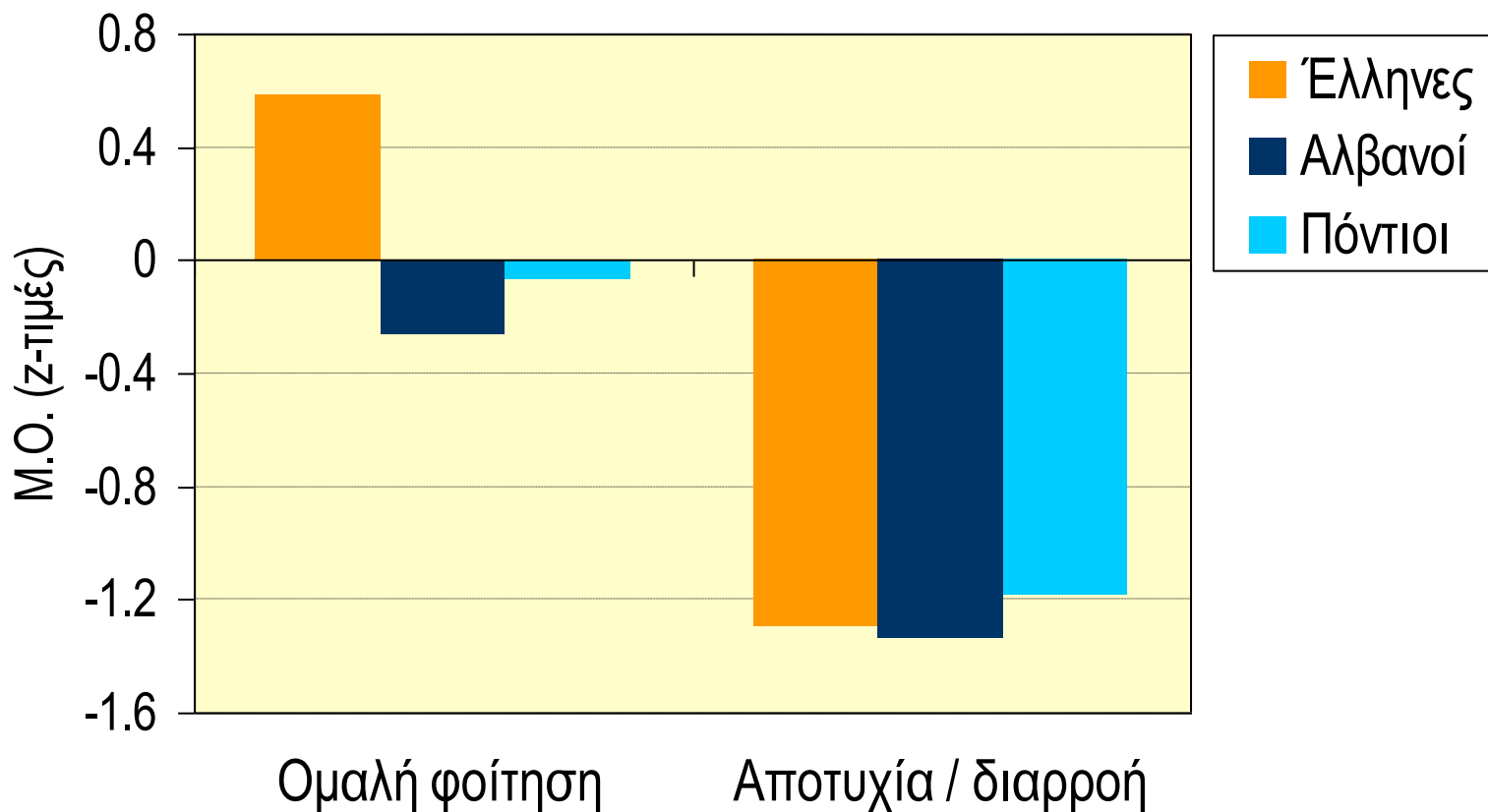
έκβαση φοίτησης: $p=0,001$ | εθν.ομάδα X έκβαση: $p=0,036$ | εθν.ομάδα: $p=0,001$

Ηλικία κατά την πρώτη μέτρηση ως προς την έκβαση της σχολικής φοίτησης

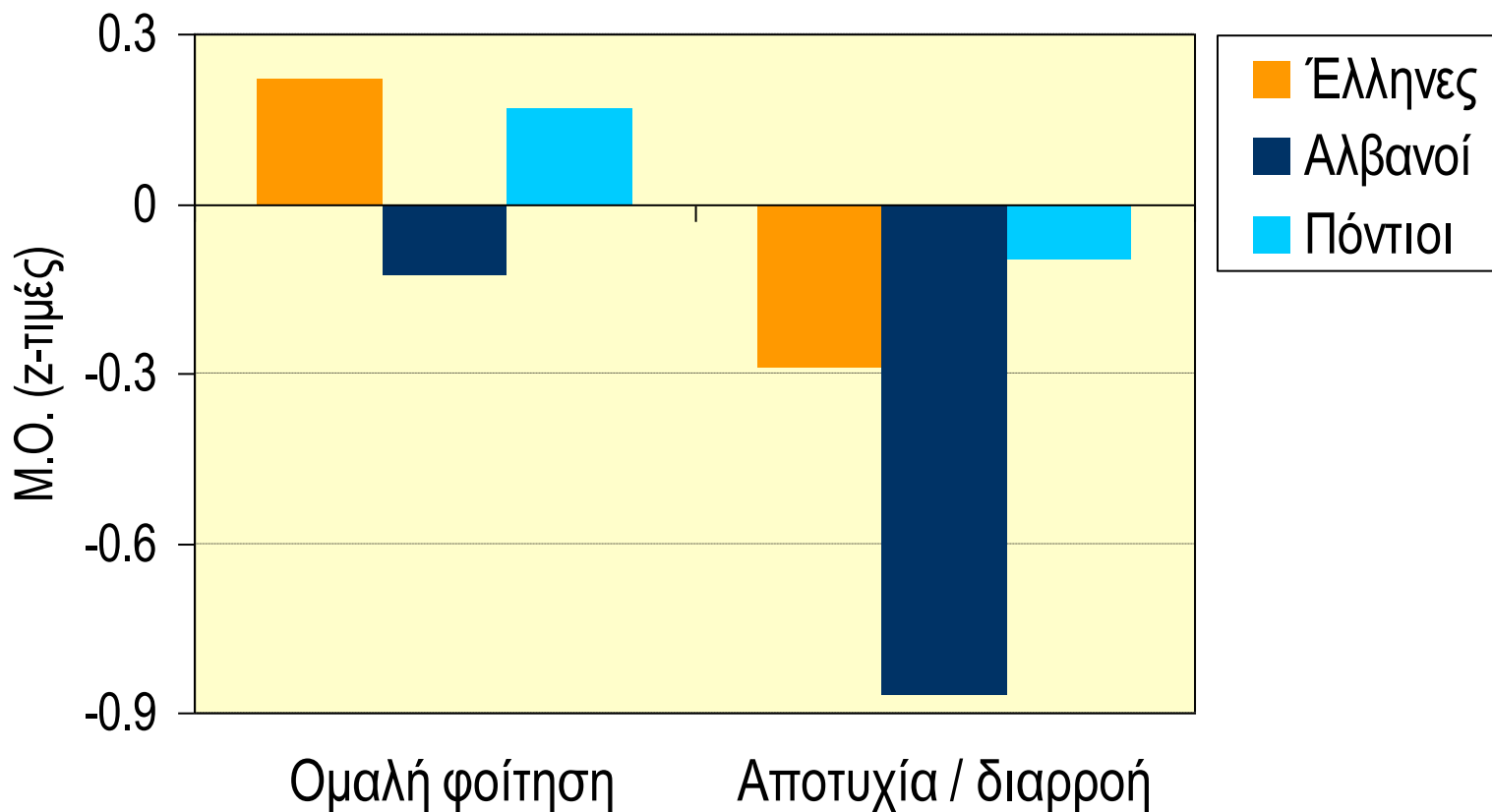
έκβαση φοίτησης: $p < 0,001$ | εθν.ομάδα Χ έκβαση: $p = 0,021$ | εθν.ομάδα: $p < 0,001$

Σχολική επίδοση (T1) ως προς την έκβαση της σχολικής φοίτησης

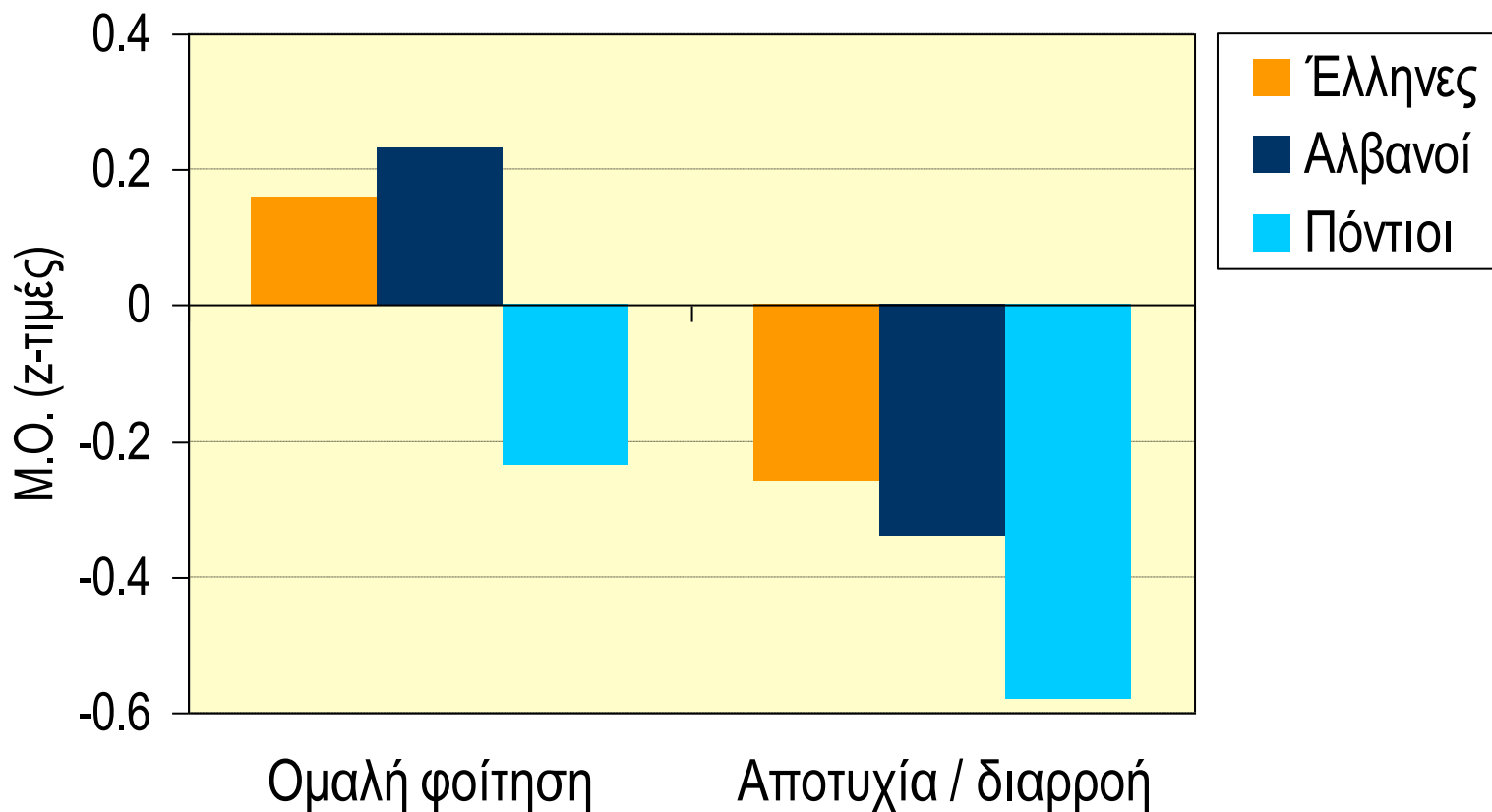
έκβαση φοίτησης: $p < 0,001$ | εθν.ομάδα Χ έκβαση: $p = 0,022$ | εθν.ομάδα: $p = 0,012$

Δημοτικότητα (T1) ως προς την έκβαση της σχολικής φοίτησης

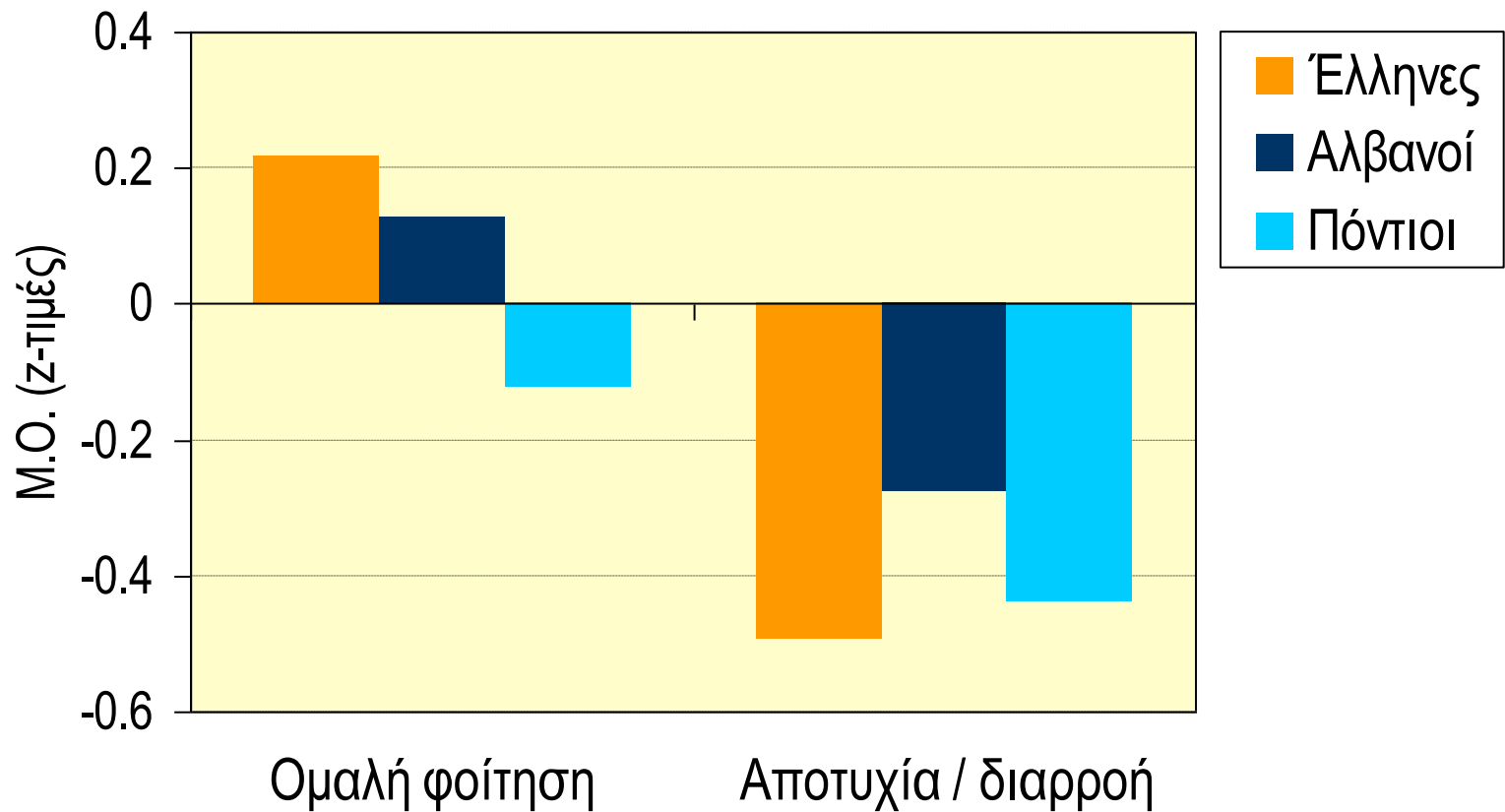
έκβαση φοίτησης: $p < 0,001$ | εθν.ομάδα X έκβαση: σ.α. | εθν.ομάδα: $p < 0,001$

Οικογενειακή συνοχή (T1) ως προς την έκβαση της σχολικής φοίτησης

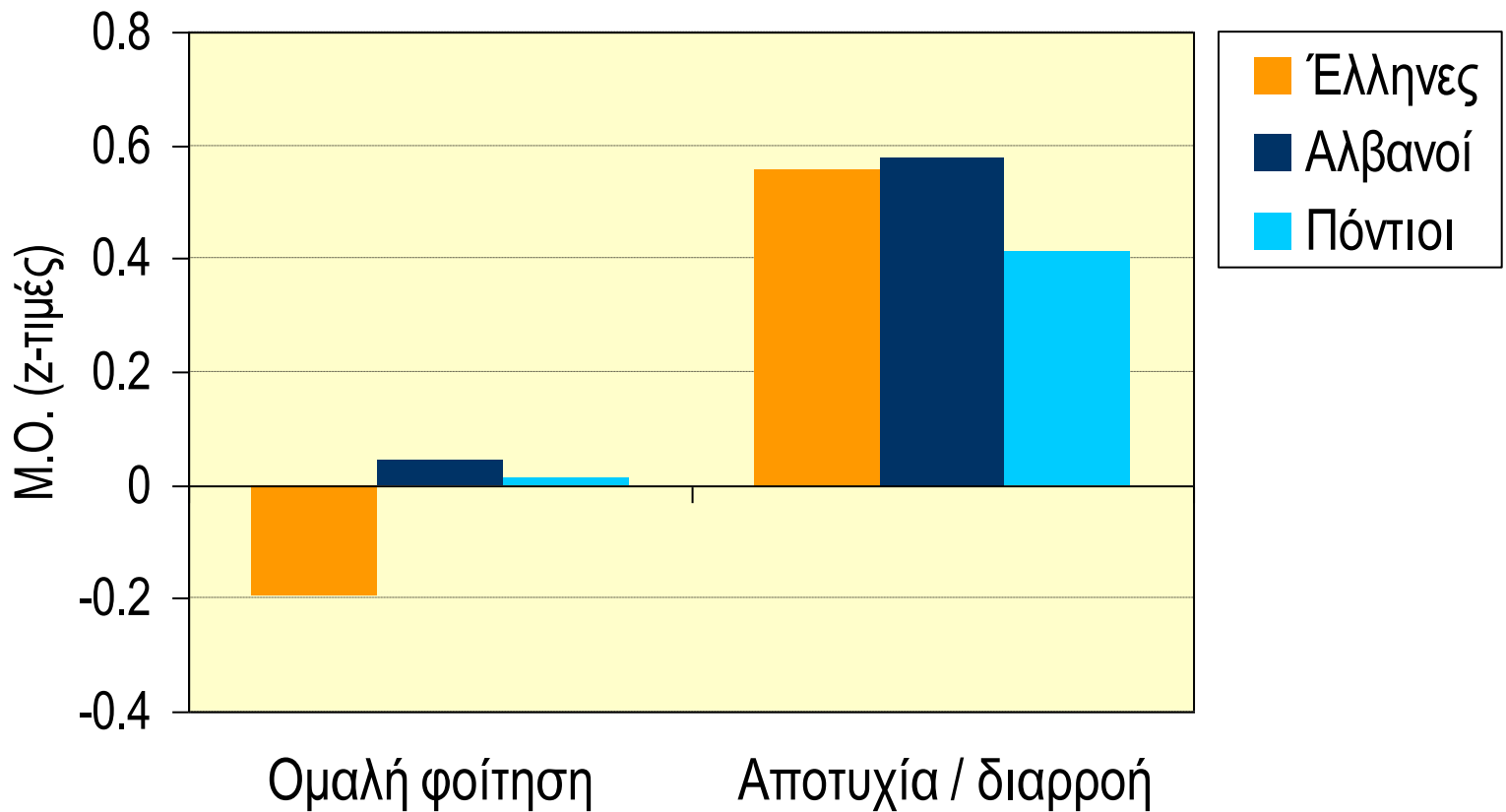
έκβαση φοίτησης: $p=0,001$ | εθν.ομάδα X έκβαση: σ.α. | εθν.ομάδα: $p=0,028$

Οικογενειακή προσαρμοστικότητα (T1) ως προς την έκβαση της σχολικής φοίτησης

έκβαση φοίτησης: $p=0,001$ | εθν.ομάδα X έκβαση: σ.α. | εθν.ομάδα: σ.α.

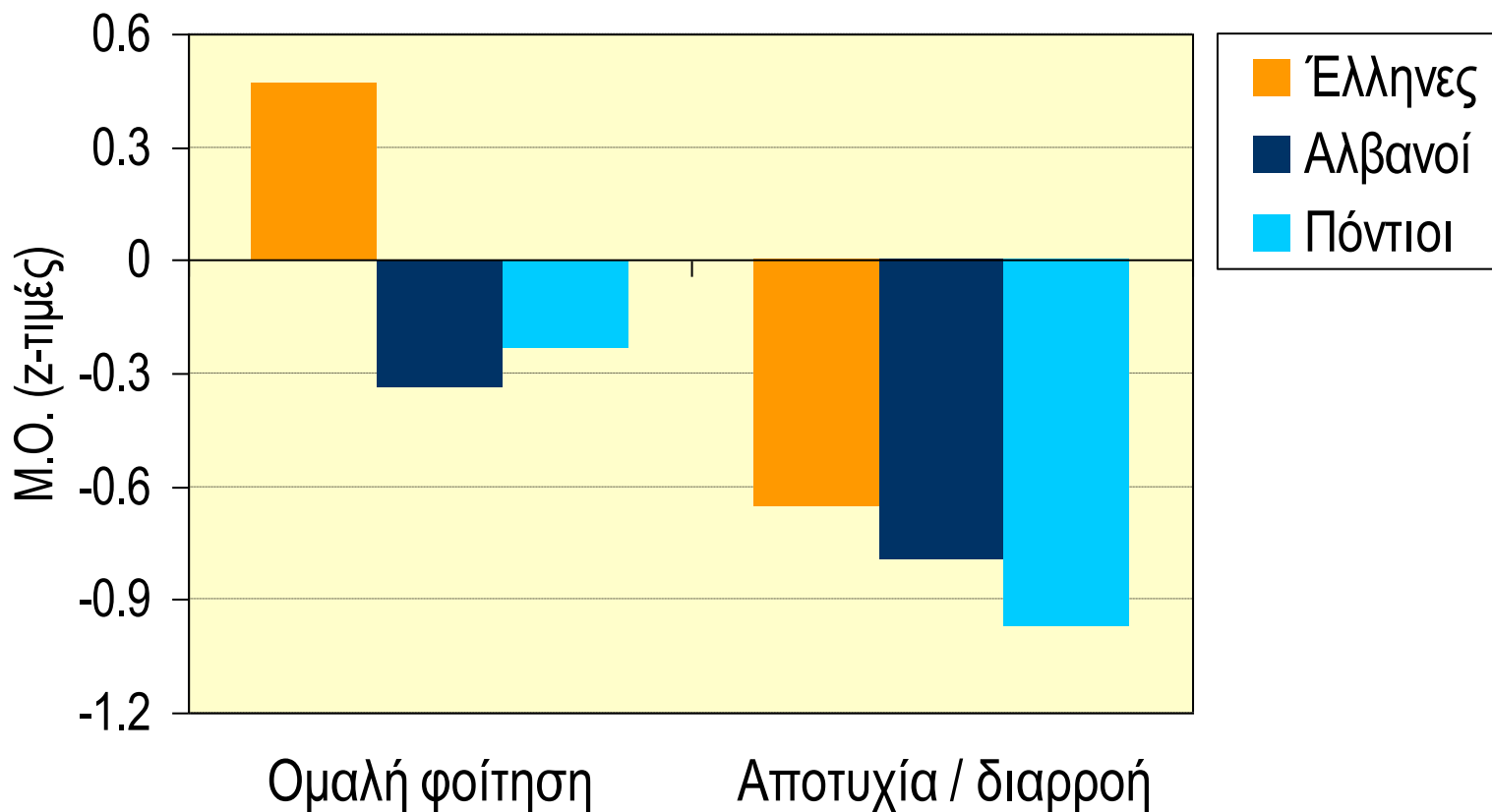
Συγκρούσεις γονέων-εφήβων (T1) ως προς την έκβαση της σχολικής φοίτησης

έκβαση φοίτησης: $p < 0,001$ | εθν.ομάδα Χ έκβαση: σ.α. | εθν.ομάδα: σ.α.

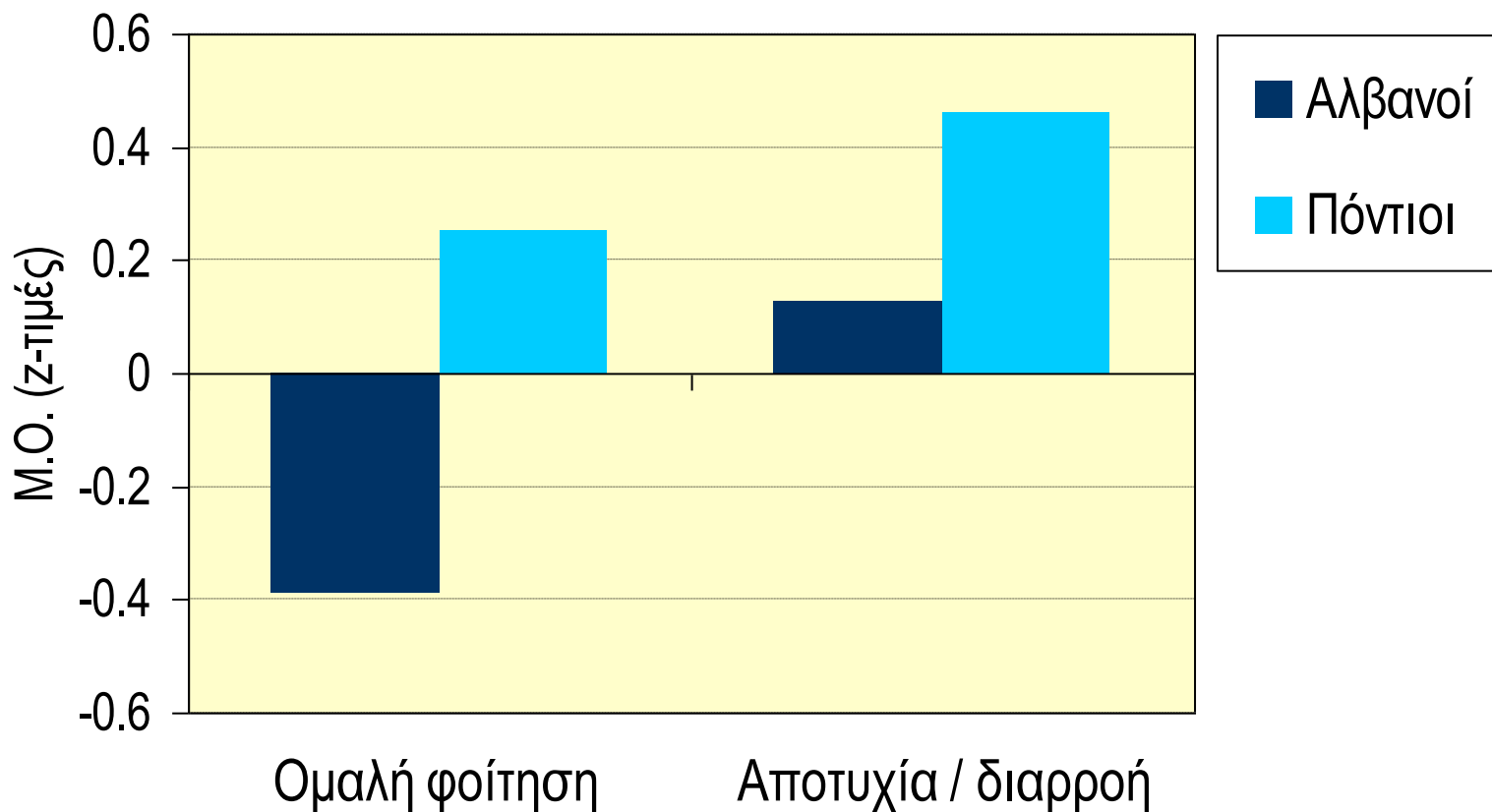

Γονεϊκή εμπλοκή (T1) ως προς την έκβαση της σχολικής φοίτησης

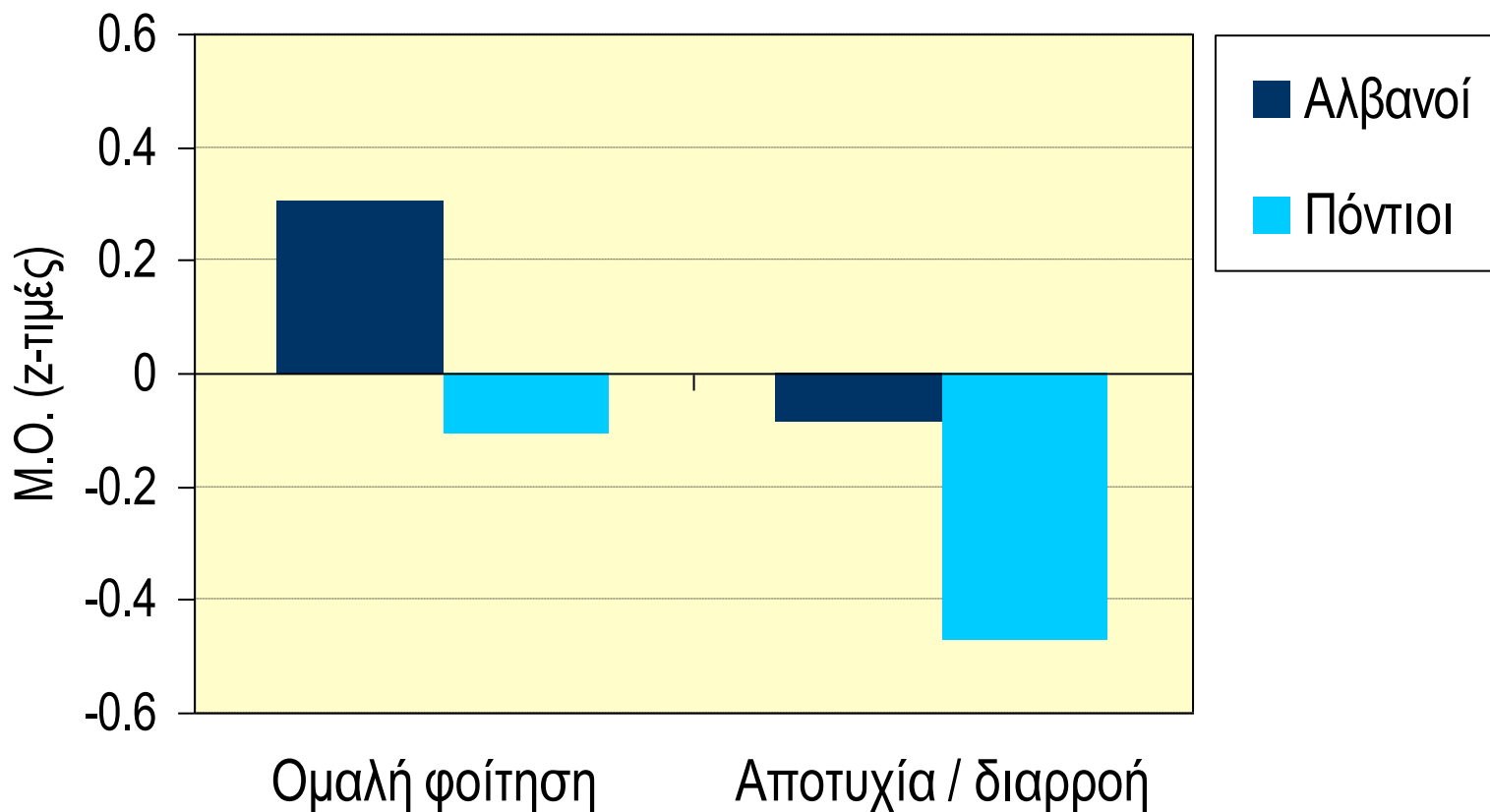
έκβαση φοίτησης: $p < 0,001$ | εθν.ομάδα X έκβαση: $p = 0,063$ | εθν.ομάδα: $p = 0,003$

Προσανατολισμός προς την εσω-ομάδα (T1) ως προς την έκβαση της σχολικής φοίτησης

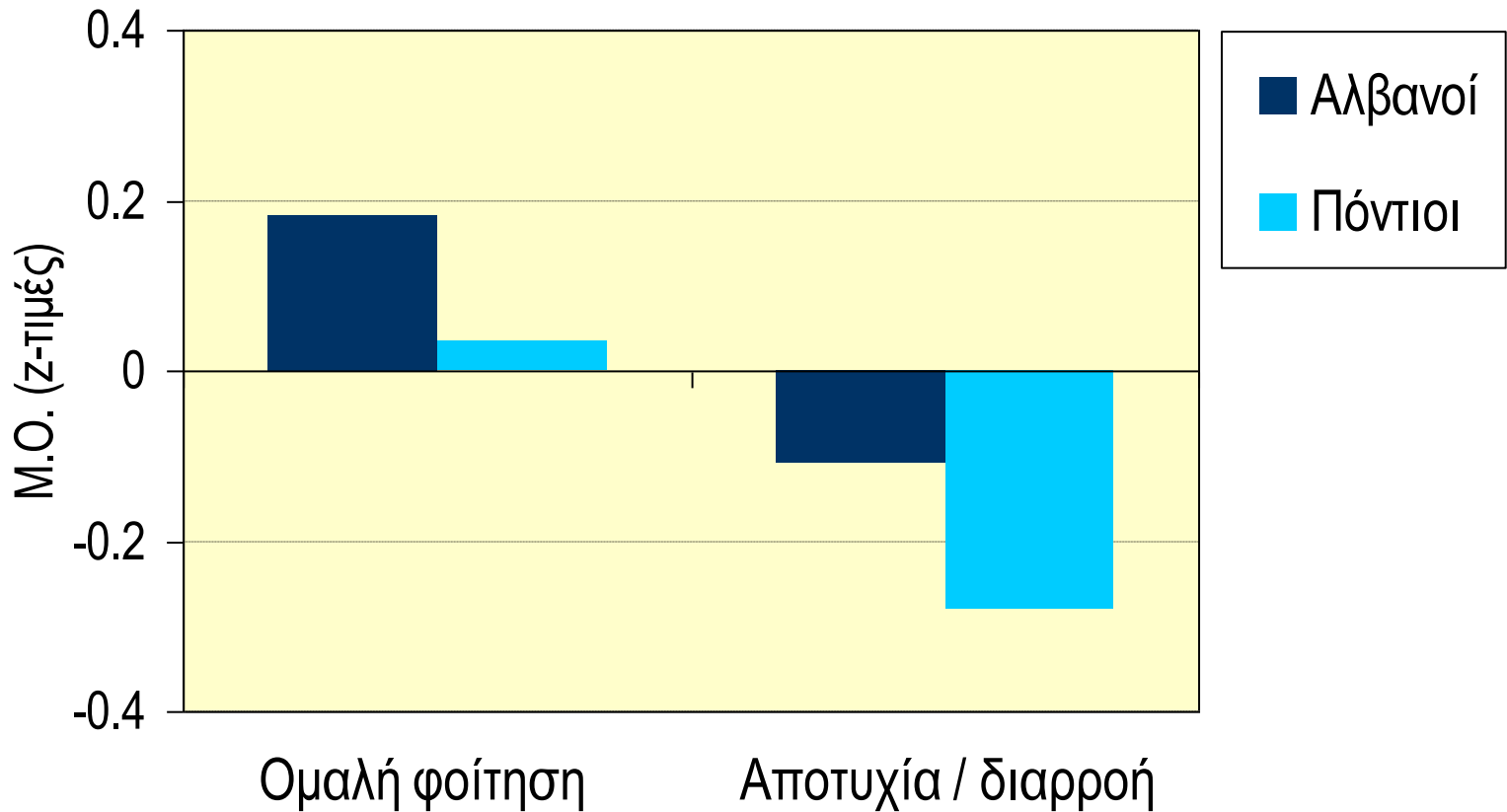
έκβαση φοίτησης: $p=0,013$ | εθν.ομάδα X έκβαση: σ.α. | εθν.ομάδα: $p=0,001$

Προσανατολισμός προς την εξω-ομάδα (T1) ως προς την έκβαση της σχολικής φοίτησης

έκβαση φοίτησης: $p=0,013$ | εθν.ομάδα X έκβαση: σ.α. | εθν.ομάδα: $p=0,008$

Εθνική ταυτότητα-Αίσθηση ανήκειν (T1) ως προς την έκβαση της σχολικής φοίτησης

έκβαση φοίτησης: $p=0,036$ | εθν.ομάδα X έκβαση: σ.α. | εθν.ομάδα: σ.α.

Σύνοψη: Προγνωστικοί παράγοντες της έκβασης της σχολικής φοίτησης

	Θετικοί (προστατευτικοί)	Αρνητικοί (ευαλωτότητας)
ΣΧΟΛΙΚΟΙ	Σχολική επίδοση (ΕΛΛ) Δημοτικότητα	Απουσίες (ΑΛΒ+ΠΟΝΤ) Ηλικία (ΑΛΒ+ΠΟΝΤ)
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΙ	Οικογενειακή συνοχή Οικογεν. προσαρμοστικότητα Γονεϊκή εμπλοκή (ΕΛΛ)	Συγκρούσεις γονέων-εφήβου
ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΙ	Δεύτερη γενιά μετανάστευσης Σχετίζεσθαι με Έλληνες Ταύτιση με εθνική ομάδα	Μετανάστευση Σχετίζεσθαι με συμπατριώτες

Γενική σύνοψη - Συμπεράσματα

- Η προσαρμογή των μεταναστών εφήβων ως διττή, δηλαδή αναπτυξιακή και πολιτισμική, διεργασία:
  - ☞ **Αναπτυξιακή:** παρόμοια εικόνα για τις συγκρινόμενες ομάδες όσον αφορά τη διαχρονική εξέλιξη της σχολικής επάρκειας και των συγκρούσεων γονέων-εφήβου.
  - ☞ **Πολιτισμική:** σε επίπεδο μέσων όρων, οι μετανάστες εμφανίζουν χαμηλότερη σχολική επάρκεια (*ζήτημα γλώσσας;*) και χειρότερους δείκτες οικογενειακής προσαρμογής (*μη συμβατοί στόχοι των φορέων κοινωνικοποίησης;*).

Γενική σύνοψη - Συμπεράσματα

- Όσον αφορά τις διεργασίες επιπολιτισμού:
  - ☞ Αντίθετα με ό,τι αναμενόταν, ενισχύονται διαχρονικά οι δεσμοί των **Ποντίων εφήβων** με τους συμπατριώτες, αλλά όχι και με τους Έλληνες.
  - ☞ Οι **Αλβανοί έφηβοι** εμφανίζουν πιο αντιφατική εικόνα: υποχώρηση της εθνικής ταυτότητας, αλλά και άνοδο του εθνικού προσανατολισμού (*αντίδραση σε τυχόν αρνητική στάση της εξω-ομάδας;*).
  - ☞ Η ενδυνάμωση των δεσμών με την εσω-ομάδα χωρίς παράλληλη ενίσχυση των διομαδικών σχέσεων συνιστά **αρνητικό** προγνωστικό παράγοντα της προσαρμογής.

Γενική σύνοψη - Συμπεράσματα

- Η διάρκεια παραμονής των μεταναστών εφήβων στη χώρα εγκατάστασης δεν συνιστά επαρκή συνθήκη για την ομαλή προσαρμογή τους.
- Οι διεργασίες του επιπολιτισμού, παράλληλα με τη διαχείριση των αναπτυξιακών προκλήσεων της εφηβείας, ενδέχεται να διαφοροποιούν την επιτυχημένη από την αρνητική έκβαση.
- Εφόσον η διαδικασία του επιπολιτισμού είναι **αμφίδρομη** και συντελείται σε **διομαδικό** επίπεδο, η ευθύνη των φορέων της χώρας εγκατάστασης θεωρείται δεδομένη και η ανάγκη λήψης σχετικών μέτρων επιτακτική.

Ευχαριστώ για την προσοχή σας!!!